

Етнографска карта
СРПСКИХ ЗЕМАЉА

ИЗРАЂЕНА

НА ОСНОВУ ИСТОРИЈЕ, ЈЕЗИКА, ОБИЧАЈА И ПОВЕСТИЈЕ.

О СРК 39
ЕТНОГРАФСКА КАРТА СРПСКИХ

000035248

COBISS

„Omnes homines, patres conscripti, qui de
rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira
atque misericordia vacuos esse decet.”

ИЗДАЛА И ИЗДАВЕ

СРПСКЕ ВЕЛИКОШКОЛСКЕ ОМЛАДИНЕ

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1891

Цена 2 динара

35218

ПОКЛОН
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ-БЕОГРАД

ЕТНОГРАФСКА КАРТА СРПСКИХ ЗЕМАЉА

ИЗРАЂЕНА

НА ОСНОВУ ИСТОРИЈЕ, ЈЕЗИКА, ОБИЧАЈА И ПОЕЗИЈЕ.

„Omnes homines, patres conscripti qui de
rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia irra
atque misericordia vacuos esse decet.”

ИЗДАЛА И ИЗДАЊЕ

СРПСКЕ ВЕЛИКОШКОЛСКЕ ОМЛАДИНЕ

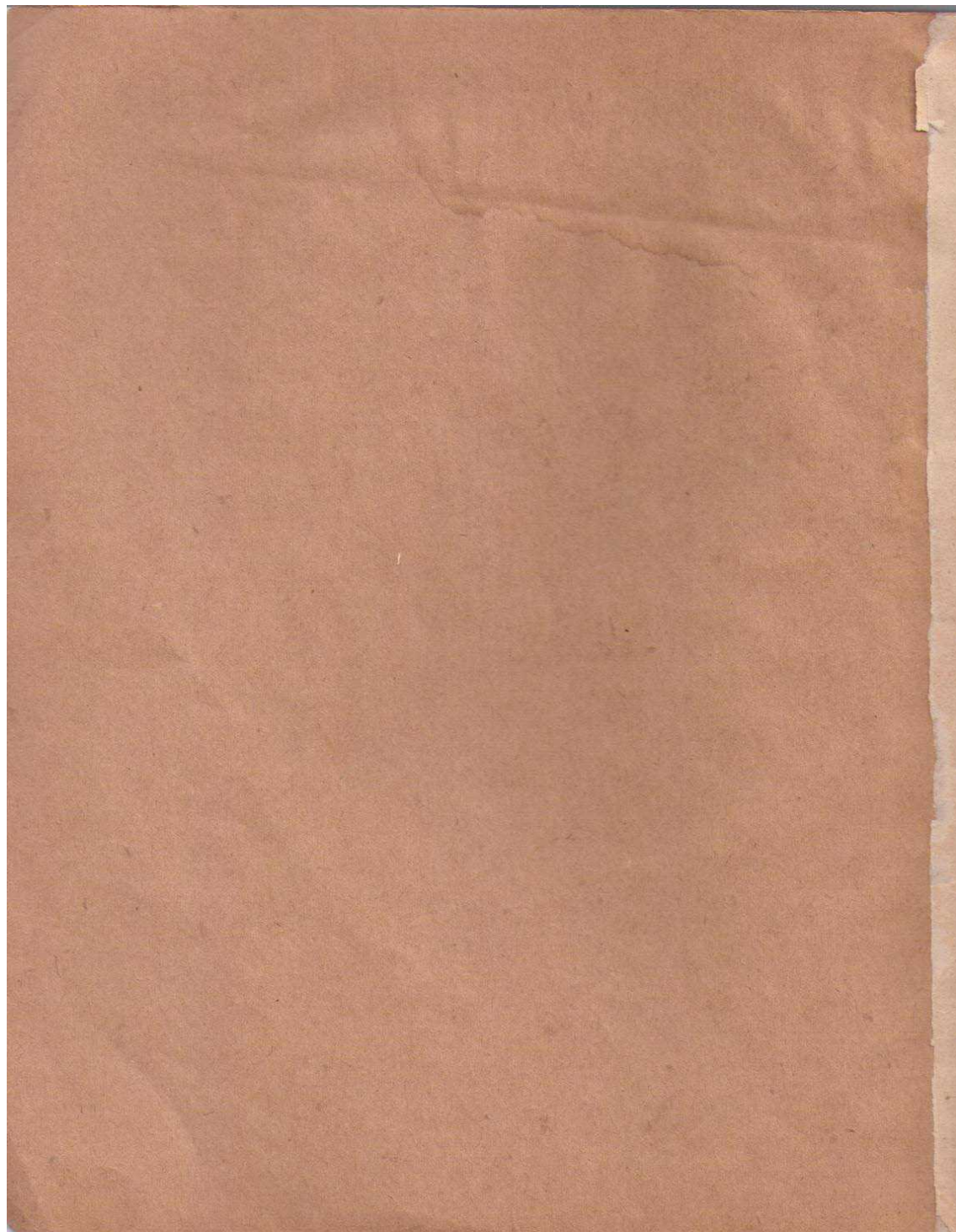
БЕОГРАД

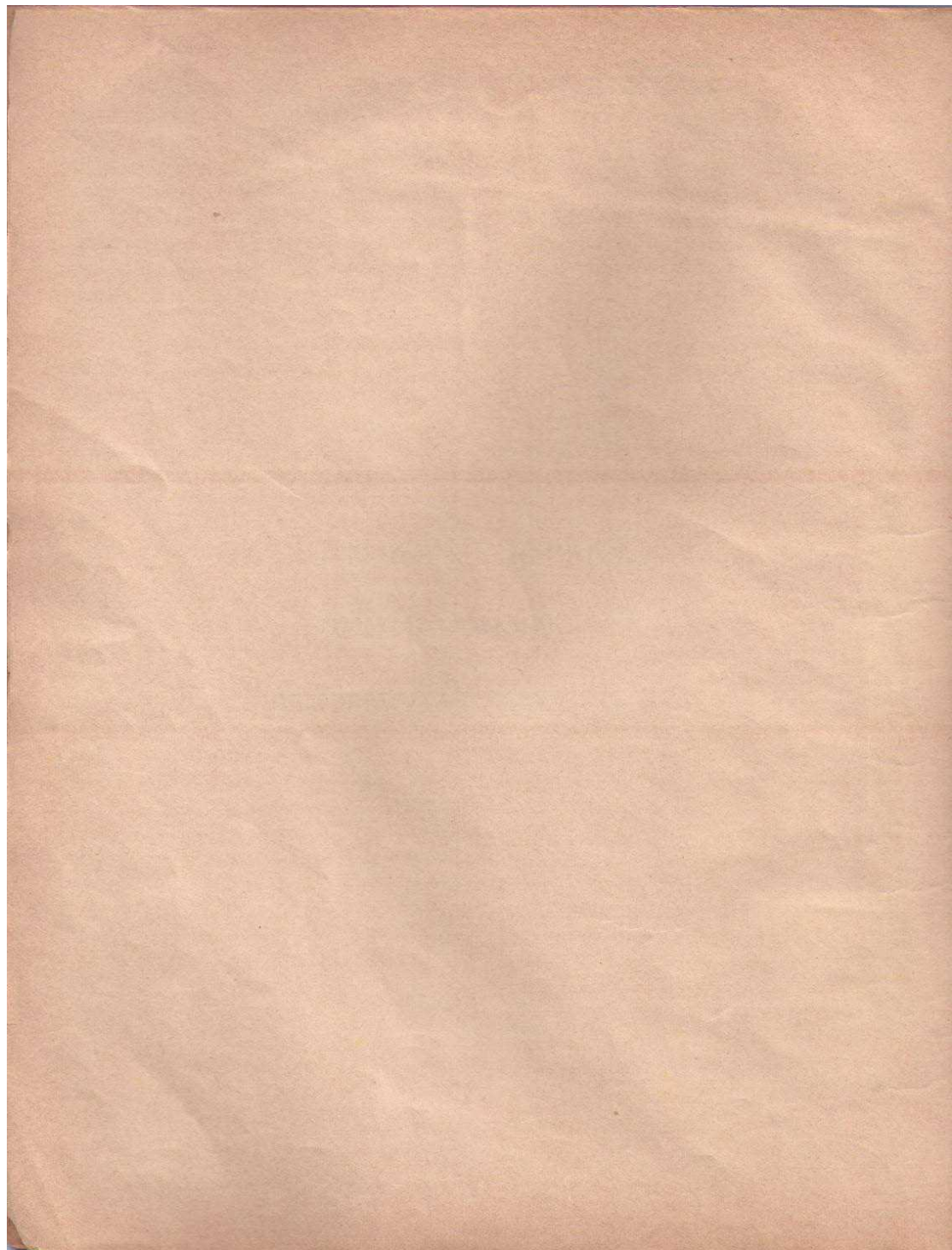
ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1891

35248

На Балканском полуострву било је тако много етнографских гомилања и преображаја, да је заиста тешко наћи на целој земљиној површини област исте величине, која би се у том погледу могла с њим сравнити. Ово је и навело непријатеље Српства да сад или никад прегну на посао и да се ако је икако могуће, користе још са свим непречишћеним стањем а на штету народа српског. Но за хладна и објективна посматрача несу етнографске прилике такве, да се из њих не може наћи права истина, као што ће се то баш из овога разматрања увидети.

У време Херодота живели су Трачани и Илири, народи аријске народне породице, који се могу сматрати као праседеоци Балканског полуострва. Илири су живели на западној половини његовој, а потомци су им данас Арбанаси; Трачани су живели, пак, на источном делу, а као потомци могу им се сматрати македонски Власи — смеша Трачана и Римљана. Ова су племена потиснута другим народима тако, да их је нестало са историјске позорнице. Зна се за Келте, да су у III. веку пр. Хр. основали државу на Балканском полуострву, и да су јако угњетавали покорене народе. После једног века дође једно германско племе, а за овим се појавише Римљани, и један део полуострва добије име Мезија које је у почетку означавало провинцију, а доцније је, као географски појам, обухватало већи део северних области овог полуострва. На измаку III. века по Хр., Римљани су били принуђени напустити Дакију, коју је Трајан освојио око 105-те год. по Хр., и повуку се на десну обалу Дунава. Одмах, по одступању Римљана из Дакије, почиње навала варвара, познатих под именом Гота и Карпа у II. и III. веку, а с њима је било много других народа, познатих под општим именом Сармата. У ово време наступи и права сеоба народа. Визиготи, Хуни, источни Готи и многа друга племена прејуре Балканско полуострво (у IV. и V. в.). Тек за владе Јустинија, као што тврде грчки писци, почели су Словени нападати на источно римско царство, и пустошећи Балканско полуострво допиру до Цариграда, Солуна и Јеладе. Ну, по свима новим испитивањима, излази, да је Словена било много раније на Балк. полуострву. За она племена, која је и сам Трајан насељавао

као и за она, која су одмах при одступању почела нападати на полуострво, мисли се, да су били Словени. Како за нас нема много важности у тим насељењима, то ћемо почети с доцнијим, најважнијим сеобама Словена, које су највише имале утецаја на данашњу етнографију овог полуострва.

После Атилине смрти и распада хунског царства, лево подунавље, од северног дела данашњег надвојводства Аустрије до Оршаве заузимају Руги, Херули и Гепиди; а од Оршаве до ушћа Дунава хунски остаци. Кад Руги и Херули беху растерани, онда Лонгобарди заузму њихова места, те се, без сумње, словенска племена од Карпата и Лабе к југу несу могла спуштати. Словенска племена пак живе до Дњестра на север и зову се Анти, а иза Дњестра, по Јорнанду, настаје земља Словена, — дакле два имена за иста племена, а заузимају простор између балтичког и црнога мора, Карпата и Дона, горње Волге до Новгорода и међе, која дели Вислу од Одре, поред Судета до Лабе.

Кад 548. год. пређоше Лонгобарди Дунав, почеше се Словени спуштати на ниже, а како Вибје Секвестер вели: „Лаба од Свева дели Србе”,¹⁾ то онда излази јасно, да су Срби живели у целом подгорју судето-карпатском, а у подунављу до Баварске друга словенска племена. Ово је било између 548—563 год., а за исто време (494—563 год.) видимо данашњу Румунију па до Дњестра заузету Словенима. Средињу Подунавља од Оршаве до Ваца пречили су Словенима још Гепиди.

Кад Авари, дошљаци из Азије, покорише Анте, па површијем Дњестра преко карпатских гора дођу до Тисе, онда освоје и сва словенска племена у овом простору. У том продирању на запад сукобе се с Францима и надбију краља Сигберта 567. г. а у друштву с Лонгобардима униште Гепиде. Тако Авари овладају Гепидијом, па како и Лонгобарде идуће 568. г. испрате у Италију, њину земљу заузму и населе Словенима.

У савременој историји узалуд би се тражили подаци, ког су племена били ови Словени, ну стање ствари, које се почело обелодањивати после 200 година (а ништа не доказује, да је оно за то време, ма чим било поремећено) без сумње, јасно тврди, да су се по овим земљама још тада настанила иста племена, која их заузимају и данас, т. ј. Словенци у Норику, Карнији и делу Паноније, а Срби у Барињи, Славонији, Срему, Бачкој и Банату. Овај њихов распоред на југу доказује, да су оба сродна народа исто тако, од прилике, стајала распоређена и на северу од горње Тисе и Дунава све донде, док их Авари одатле не потераше ниже.

Без икаквих је основа хипотеза неких слависта, да су ови први југословенски насељеници у Барањи, Славонији, Срему, Бачкој и Банату били некакви други Словени а не Срби, који су и данас. Што је н. пр. пре Шафарик гледао у Бодрицама Бачке и Баната некакво племе бугарских Словена, а опет Тимочане, Кучане и Браничевце у данашњој Србији (по франачким летописима) признавао као гране истога племена, тим је сам своје мишљење оборио, јер су Браничевци, Кучани

¹⁾ De flumin., lacul., gent., etc. у Шафарика међу Прилозима.

39

COBISS

I.

ДОСЕЉЕЊЕ СРБА И БУГАРА

НА БАЛКАНСКО ПОЛУОСТРВО

СА КРАТКИМ ПРЕГЛЕДОМ ЊИХОВЕ ИСТОРИЈЕ ДО ДАНАС

и Тимочани и данас они исти између Тимока¹⁾ и Колубаре у Србији, који су ту били у време Карла Великог; и пошто су се ови, кроз хиљаду година, увек знали као несумњиви Срби, исти су такви били и њихови саплеменици с друге стране Дунава.

Из свега овога излази, да је прво досељење Срба у десно подунавље до Саве, и у лево на југ од линије како Мориш тече, било одмах иза 568. године.

Мислећи аварски Хаган, да је уклонио све своје супарнике, од Алпа до ушћа Дунава, пошље своје посланике оним Словенима, што их мало пре поменусмо у границама данашње Румуније до Дњестра, и затражи данак (око 568. г.). Ну превари се у рачуну, јер су ови били веома храбри и својим географским положајем између карпатских гребена, дунавских брегова и баровитих бесарабских шума (*Hi paludes, вели Јорнанд, silvasque pro civitatibus habent*), а већ и напредком у народном уједињењу и државном устројству први огласише словенско име у историји. Кад су и од куда дошли у стару Дакију, не зна се, а историја их спомиње од 527. г., и то као предњак у некој општој лиги, с једне стране, са суплеменицима Србима — Бодрицама и Словенцима, а с друге, са Антима и хунским ордама. За владе Јустинијанове, прича Прокопије, варвари ове лиге опустоше источне римске области. Илирик, Тракија, Јелада и Херсонес, све земље од Јонског залива до предграђа Византије претрпеше много од ових варвара (*Procop. Histor. arc. c. 18*). Једна јака војска Анта пређе по леду Дунав 527. г., ну буде савладана (*Id. Bell. Goth. III. 4*). На скоро навале Анти, у друштву са Словенима из Дакије, да покају овај пораз, ну после дугог отпора прокрче себи пут на Балканско полуострво (*Proc. Bell. Goth. III. 14*), пустошећи га 534—546. год. Год. 546 нуди Јустинијан Антима неки стари град а да бране границу царства од Бугара (*Id. III. 14*). Три године за тим упадне много Словена у Илирик, где се римска војска, једва до 15.000 људи, није смела упуштати у бој (*Id. III. 39*). 550 г. опет 3.000 Словена прелази Дунав, пустоши Тракију и Илирик и једно одељење освоји на Егејском мору један град и почини многа сверепства (*Id. III. 38*). 551. год. многе чете Словена загрозивши самом Солуну иду у Далмацију; исте године још друге чете по мишљењу Византинаца од Гота потплаћене упадају, и страшно опустоше трачко полуострво, ну кад код Цариграда наиђу на велики отпор, враћају се преко Дунава (*Id. III. 40*). 552 г. опустоше га опет Срби-Бодрици и Словенци (јер само тако има смисла, што се преко Гепидије враћају својим кућама) уговоривши и са Гепидима слободан пролаз кроз њихову земљу и превоз преко Дунава по златник на главу. 559. г. последњи пут продиру Анти у Тракију и стану је на широко робити, кад Јустинијан стане флотом маневрисати, као да ће прелазак преко Дунава да им спречи, врате се они натраг. (*Theophan, Chronogr. p. 197*).

Било је под Јустинијаном и дружбе у оружју са словенском лигом. Уговор Јустинијанов 546. г. с Антима чини се, да није био утврђен, ну и пре и после тога

¹⁾ Тимочани пак живе на Тимоку, дакле и с једне и с друге стране његове.

налазе се словенске трупе у византиској војсци, у Азији и Италији. Тако су још 537. г. римске војводе Мартин и Валеријан водили једно поткрењење од 1600 људи, у Италију против Гота, од хунских коњаника, Словена и Анга, врбованих с друге стране Дунава. Нешто доцније (554—555 г.), два одлична Анга, Свегрд и Доброгост, бежу римски вође против Персијанаца.

Дакле оружје Словена имало је већ гласа, а и сами су били уверени у своју снагу, кад су смели дати Хагану онако дрзак одговор (Menand. Exc. leg. 406). Аварски их посланици опомену на исту такву гордост њихове браће Анга, ну Хаган не зарати на њих, већ се завади са Јустинијаном.

Како су Гепиди држали многе пределе на тако званом Сирмиском полуострву, а и сам град Сирмијум, који при својој погибији даду Византинцима, то Хаган поручи цару византиском, преко посланика, да му свака ствар гепидска као његових робова припада. Кад му цар не поврати Сирмијум, Хаган пошаље 10.000 Кутургура, племе сродно с Аварима, преко Саве у Далмацију, те је опустоше огњем и мачем, ма да је се изговарао, да је то учињено без његовог знања. Ну није само ово била несрећа. Живот се римски гасио на све стране. Персиски краљ Хозроје упадне у Малу Азију и Сирију а Лонгобарди освајаху Италију. Кад седе на престо Тиберије, четврте године његове владе (557. год.) 100.000 Словена поплаве Мезију, Тракију и Грчку уништавајући све. Тиберије у овој нужди затражи од Хагана Бајана помоћ, и овај једва то дочекавши, превезе на римској флоти 60.000 аварских коњаника код Виминациума (данас Костолац) и одатле их преведе преко обе Мезије до Добруче, где их римска флота пребаци на словенску страну, ну Словени се склопе у своје непроходне шуме и планине карпатске, и тако само опљачка а не сатре и сам народ. Овај поход увери Хагана да надмаша и Ромеје и Словене, те саградивши флоту, ма да се свечано закleo на Врачару пред Сингидунум, да неће освајати римске земље, ипак освоји Сирмијум 581. г. и Срем буде насељен Хагановим поданицима (Menand. 131.), који су му и флоту градили и који су морали бити они, који су живели у најближем суседству, а то су Бодрићи или Бранице из Баната, Вачке, Барање и Славоније. Да су ови Бодрићи или Браници били Срби, то смо видели.

Изузимајући ратове по Срему око Сирмијума и оних 10.000 Кутургура у Далмацију посланих, Авари нису дубље улазили у римске границе и народ је се могао у неколико опоравити после првих словенских пустошења и која су они од 559. г. до два последња упада Словена 577. и 581. год. зауставили. Ну сад и сами предузму пустошење.

Хаган Бајан одмах после смрти Тиберија завади се са његовим наследником Маурицијем и освоји Сингидунум и Виминациум, а из овога похода врати се 584. год. кад му обећа повишење данка од 80.000 на 100.000 златица. Ну тек што беше овај мир закључен, густе ројеви Словена најпре преко Дунава прелазе у Мезију и Тракију. Овај упад десио се по мигу Хагановом, који је ступио с њима у савез, што је открио Маурицију аварски свештеник, који се звао аварским

су Власи. Њихов брат Калојован шаље свој одговор папи Иноћентију III. у ком вели: «Ја Калојован бугарски и влашки цар желим вам радост и спасење... ми тражимо пре свега од римске цркве наше мајке круну и признање нашег достојанства и т. д.»

Папа пак пише примату трнавском: «ми те постављамо за примата у краљевству бугарском и влашском и т. д....» (Види Ад. д'Аврил истор. разматрања о Бугарима. С франц. Земун 1864. г. стр. 16, 19 и др.). Бајан изгуби много људства у овом рату, буде побеђен 587. г. код Адријанопоља, и изгуби све подунавске градове. Затраживши мир добије га, а Словени нападоше и у 588. и 589. год. знајући да је Византија у рату с Персијанцима, и продру до Јеладе, где, по сведочанству летописаца, оставе насеобине. Хаган се за то време спремао за рат, ну ипак 592. год. углави мир са Византијом. Мир са Бајаном донесе рат са Словенима и Прискус пређе Дунав и опљачка земљу Радогоста и Мужока, ну кад Прискус буде опозван, да му се освете, стадоше небројено од 594—597 г. прелазити у византиске земље и опседну Солун па и Цариграду загрозе (Vita S. Demetrii 104 — 146.). Прискус намисли 597 г. да продре у срце Аварије, те Бајан с тога допре до Јадранског мора и освоји преко 40 градова. Војска му се морала поглавито састојати из Словенаца, јер 598. г. папа Григорије честита егзарху Калинику победу над Словенима¹⁾. Кад пороби Далмацију, шаље 600. год. Мауриције Приска к Дунаву јер се и Анти поданици Авара, беху побунили и ступили у савез са Византијом. Приск претера Бојана преко Тисе и зароби Словена — Бодрића 8.000, Авара 3000, Бугара 6200. 602. год. нареди Маврикије да војска презими на Дунаву, ну она не само да то не учини, већ се и побуни и Маврикију паде глава, а Фока би изабран за цара. Бајан такође не преживи свога противника. Ну до 604. г. и он и његов наследник довољно се освете по полуострву за своје поразе од Прискових фаланга. Историци причају како у Авара-Словени са Лонгобардима страшно опустошили Истрију (Paul. Dias. IV. 25.), и како су, како они тако и Персијанци све легије римске, које допратише Фоку од Дунава на престо, тако покосили, да је Ираклије, при ступању на престо, од свију њих само двојицу међу живима нашао (Theoph. 461. Georg. Cedr. I. 708.). Фока, да би успешније ратовао са Хозројем II, затражи мир од новог Хагана и добије га 604 г. за велику пензију, који за чудо, потраје до 619 г. изузимајући један упад оближњих Словена у Истрију (Cedr. 710.). Авари су јамачно видели да им овакав мир доноси више користи него излети по опустошеним земљама, те с ове стране добро плаћени окрену се другој и Хаган заповеди западним Словенима, да узму Норик и Карнију, али буду од Бавараца потучени. Хаган им помогне, те одрже победу, а Баварци затраже помоћ од Франака, и јамачно због тога Хаган и нападне на австразиске Франке и почини им многе штете. Краљица Брунхилда једва их умири скупоценим даровима и откупима (P. Dias. IV. 11 и 12.).

¹⁾ Cod. dipl.

Између 609. и 612. г. буде сукоба између Бавараца и норичких Словена. Словени успеју да утврде границу на површију Саве, Драве и десне обале Ина.

Ова словенска племена у границама Аварије населили су се у Норику и Карнији 589. г. по одласку Бавараца; у Панонији по одласку Лонгобарда; у Гепидији по њиховом истребљењу; у северној Ракусији, западној Ческој по одласку Свева и Тиринга 563. г.; у подунављу Њитре и Мораве по одласку Лонгобарда 568. г.; у Румунији је живело 7 словен. племена до 680. г. Авари су становали у средини као данас Мађари. Како су пак Гепиди превозили Словене преко Дунава (ови су само могли бити из Паноније, јер што би иначе тражили да их Гепиди превозе, то излази да су Словени у велико населили подунавље пре 567. г.

Кад тако између 589. и 595. год. заузеле Норик и Карнију поћоше даље у Истрију, Илирик, Мезију и т. д. у којима ће се доцније стално зауставити. Сад кад су после сталног размештаја најдаљи предњаци Срби, за овима Словенци па Чеси, Словаци и Русини, онда је извесно да се у тој сеоби тим редом ишло т. ј. Срби су се почели први кретати к југу, па за то и налазимо небројено Србице на Балкан, полуострву и једну Бојку у самој Месинији. (Ово нам показује да Срби пре 14 векова нису били познати као индивидуалан народ него помешани у општој маси Словена, који тек од ове епохе излазе на видик). Тражећи Авари тако користи за себе, стварали су знатнијих и за Словене, јер су их на дуго и на широко распрострањивали по средини и југу Европе.

Авари су као што рекосмо живели на миру са источном империјом до 619. г., а те године отпочну непријатељства која је Хаган одавно смишљао и у мало не ухвати Ираклија који му беше дошао на веру, да утврде мир. Ма да је Ираклије знао сва лукавства и потпуну намеру Хаганову ипак утврди мир с њим; јер је тадашњи положај империје то налагао, изабравши у таквој прилици од два зла мање, а Хаган се врати бреговима Дунава и Саве водећи са собом 270.000 душа робља (Neserph. 16).

Јарам пак аварски Словени осетилише у свој његовој тежини, како у миру тако и у рату. Плен би му одузимао Аварин, а ако би сузбијен узмицао Аварин би га копљем терао у бој, те су их хроничари звали поругљивим именом *bi-fulci*. За то се у ово време почињу Словени бунити, и то они, који су били удаљенији од Авара, и најпре се ослободе Анти 601. год. За владе пак Клотара II, франачког краља или 623. год. Само поче руководити устанак словен. племена у Норику, Војхему, Белој Србији и Хрватској и одржи многе победе над Аварима. Поред свију пораза од Сама Хаган гледајући завидљиво на Ираклијеве победе у Азији ступи у договор са Хозројем персиским краљем, да заједнички освоје Цариград. Не обазирјући се на уговор, појави се Хаган са многобројном војском 626. г. и опколи га са Хозројем. Ту је био као што један песник очевидац прича скуп народа: Словени поред Хуна, Скит поред Бугарина и Мађинина. Грађани су се храбро бранили, не бојећи се нити «випере аварске» нити «скакавца словенског». Најзад после ужасног губитка људи и огромног напора Хаган се врати по речима савременика «што га Словени оставише враћајући се кућама својим

а он је морао за њима». Ово су без сумње српска племена Бодрићи и др. које пример њихове браће, која се ослобођаваху беше охрабрио, те се и они на бој одлуче, отуда оно брзо враћање Хаганово у Аварију, јер где би се део ако би допустио да се и ови ослободе. Ови неуспеси и буне учинише те Хаган пресвисне од јада. Одмах се после његове смрти побуне Бугари, његови вазали и су-племенници.

Један део народа, који је постао из турских и монголских елемената Вугари или Бугари дошавши из Азије заузеше земљу на Волги коју византиски писци називају час Великом час Црном Бугарском. Бугари растерани с обале Волге од других варвара пођоше ка Црноме и Азовском мору и на свршетку V. века кад и Авари излетали су јужно од ове реке. Изгледало је као да се на ново појавила Атилина хорда а „нечиста раса бугарска“ после Хуна сматрана је као „бич божији“. Као и Хуни и други номади живели су на брзим коњима, да у случају успеха јуре као духови напред или у случају пораза ишчезну. Гаврани који облетаху лешеве и иђаху пред изгладнелим степским хордама, дим и ватра што пратише њихове стопе, као и безгранично раскоштво чинило је, те су у њима гледали Византинци агенте неког злог бића. Не примећујући њихову трезвеност, брзину кретања, вештину у руковању грдним луцима, бацању стрела и бакарних ножева, презирање смрти што је природно код свију варвара, и да су то главни узроци победе над омекшалим народностима. Говорило се да је ова „гнусна и прљава нација“ у договору са пакленом силом и да њој дугује своје победе (*Revue des deux mondes*. 15. Јули 1869.). Авари, по пореклу, браћа с Бугарима прешавши преко Волге и распространивши своју власт на обалама Азовског мора учинише од Бугара оруђе своје политике. Наравно да је њихов положај био лакши, као саплеменика аварских, и они су управо заједно господарили над Словенима. Кад оно Хаган умре од јада, над Бугарима на Волги заповедао је Кубрат. Ослањајући се на њега, вели Фредегар, аварски Бугари затраже да бирају редом поглавара Аварије, једном Вугарина, једном Аварина. Авари су одбили с презрењем овај захтев и потуку Бугаре (око 630. год.). Кубрат из освете уништи аварске посаде у својој земљи и прекинувши везу с Аварима збаци са се јарам аварски, и од Праклија добије титулу „патриције царства“. На самрти преклињаше синове (5) да остану у заједници у интересу народности, ну ти су савети превазилазили интелигенцију њихову и они поделе очеве војнике. Старији који остаде у рођеној земљи не могаше издржати нападе Козара и плаћао им је данак, трећи или Аспарук (влада му се ставља око 660. г.) настани се при ушћу Дунава, где његова хорда постаде језгро бугарске моћи (*Revue des deux mondes*. loc. cit.).

У време кад Само ослобађаше словенска племена, науме Франци да рашире своје владавине, те стадоше насртати на Самову државу наставши за то повода у тадашњим трговачким односима. Овај рат учини те и Дерван, кнез (полапских) Срба, поданика франачких, пређе под господарство Самово (*Fredeg.* 68.). Само је

пак гледао да остане у миру са својим суседима, наравно одбијајући увек њихове нападе. Ови Самови ратови трајали су између 622—639. год.

По сведочанству Менандра и Теофилакта после 600. год. Авари су обратили сву своју пажњу на Цариград; а кад тамо немаше успеха окретоше своје оружје западном делу полуострва и освоје Далмацију (ово се друго мора признати, да се само доведе у везу са причањем Порфирогенита о досељењу Срба и Хрвата, ма да има писаца који то одлучно побијају, јер је то само он после 300 година прибележио). Ираклије да би се опростио Авара ступи у преговоре са Србима и Хрватима да протерају Аваре и да се наседе по његовим земљама. Један део Срба и Хрвата прими ову понуду, највише с тога што Франки тежише да их подјарме, па се крену на југ, преваливши Карпате и идући Потисјем, као што мисли Грот (јер Авари беху у Панонији), пређу Саву и Дунав па уништавши за више година Аваре, наседе се по овим земљама¹⁾. Има историка који одлучно побијају да су се српска племена населила као савезници Ираклија. Било овако или онако српска племена долазе на Балканско полуострво у овом пресељењу као Лонгобарди у Италију. Пошто су се ту населили, вели Порфирогенит, «један од два брата са својом половином народа, обратио се Ираклију, који га прими давши му земље да се настани, у солунској теми на име у Србији која је од тог времена и добила то име», па се после кад им се та земља није допала врате ближе својој браћи²⁾, преко Pulcheriopolis. (Rambaud. Constantin Porph. 227.). Нема сумње да је после ових првих називи савезника Ираклијевих, нарочито после Самове смрти, навалило још више српских племена, јер ми видимо да Срби из Истрије и Далмације продиру к југоистоку од 657. г., године Самове смрти, и тек иза 662 г. поплавише све грчке земље до Мале Азије.

Немамо места да причамо све појединости ове сеобе, ну главно је да је онда био читав хаос, који се разбистрава око 640 г. јер папа Јован (natione Dalmata) између 25 Децембра 640. г. и 12 Октобра 642. г. шаље обата Мартина с многим благом по Далмацији и Истрији да откупљује његове земљаке од јазичника, који се јазичници, мало доцније, називају изрично Словенима и преко Јадрије 642 г. нападају код Сипонта у Апулији Лонгобарде (Venientes Sclavi cum multitudine navium, longe a civitate Seponto castra posuerunt. Paul. Diac. IV. 46). Овде буду разбијени преваром (ib.), али губитак није био тако велики за њихову

¹⁾ Које су земље овом приликом населили види Falmegeyer op. cit. 198. стр.

²⁾ Овај податак у Порфирогенита не може се узети у буквалном смислу, он нам само показује правац овог потоњег кретања Срба по Балкан. полуострву, јер апсолутно је непојмљиво то недопадање под таквим небом као што је у тој земљи. Ну има и писменог документа, јер се при крају X. и почетку XI. в. ту налази династа Николића потомак оног кнеза што основа солунску Србију. За време цара Самуила кнез Никола јуначки се борио противу Византије у савезу са осталим племенским наследним српским кнезовима, али је најпосле био побеђен: Србљина же поуждеу прѣтъ и Николину начелника сръбчицѣмъ прѣтъ цар и почте патрикѣмъ. И за времена Душана овде се такође спомињу изрично Срби. Име Србија као име земље још за владе Порфирогенита и доцније се спомиње (Provincia Serviae provincia Servien. Rambaud o. c. 226.)

силу, јер 657. г. крене се слаби Ираклијев наследник Костанс II. противу Словена у Македонији и врати с много робља. Ну успех није био велики, једва после 7 година Словени се налазе као продирачи у Малу Азију и 664. г. 5000 њих придружују се као савезници Сараценима (Theophan I. 530. 532—533¹).

Један ближи савременик бележи овако ове њихове најдаље напретке. Пре једног њиховог предузећа о ком ће даље говорити под год. 676: «Словени, вели, бејаху већ опустошили сву Тесалију и острва која су лежала око ње и Грчке, сву Ахају, Епир, највећи део Илирика и неке стране саме Азије оставивши без житеља многе области и градове» (Acta S. Demetrii 158.). Ово је дакле морало бити пре 664. г., кад се је горњих 5.000 Словена Сараценима придружило. 661. г. цар Костанс II. хтео се због поплаве словенске селити у Италију. 676. г. устану словенска племена: Драговићи, Сагудати, Велегости, Боји и Брсјаци да освоје Солун но не успеју и вођ (*Χατζων*) им погине. Ну Словени не одустану и кивни на Солун позову Хагана аварског да дође у помоћ противу Солуна, јер веле, за што поред толико разрушених градова, да овај једини остане читав и прима бегунце од Дунава, из Паноније, Дакије, Дарданије и др. страна и градова (Ac. S. Demet. 169.). Хаган то једва дочека и у Солуну велики страх завлада, који је био увећан причањем бегунаца из Софије и Ниша, о огромности непријатељске војске (Ac. S. Demet. 171.). Сарацени после 7 год. опсаде Цариграда, утврде мир с царем, «дознавши за тај мир Хаган Авара и њему суседни краљеви (*ῥῆγες*), намесници, градоначалници и велможе народа суседних с царством на западу затраже мир и добију га» (Theoph. I. 544.).

Ови краљеви, егзарси, касталди, ексохотати (*ῥῆγες, ἐξαρχοὶ τε καὶ κάσταλδοι καὶ οἱ ἐξοχώτατοι*) суседи Аvariје и тадашњим границама Византије од запада не беху без сумње други до краљеви и жупани племенски нових Словена-Срба, који жељаху такође остати за тај час у миру с победоносним царем. Рухини, Струмљани и Сагудати 680. г. још једном опсаде Солун због смрти свога човека кнеза рухининског Пребуда, ну и овом се приликом Солун спасе помоћу св. Димитрија (Ac. S. Demetr. 187—190.).

Праунук Ираклијев не могаше им дати отпора јер се занимао с Бугарима. Ми смо видели Аспаруха где је наместио своју орду на ушћу Дунава, између Прута и дунавско-понтиских брегова, и одпочне пустошење по доњој Мезији. Константин Погонат крене се на њих с јаком поморском и сувоземном силом те се преплашени поврате у своје сигурно седиште заштићени непреходним барама. Цар видећи да би лудо било овде чекати да изађу Бугари и да се то може дуго отегнути остави заповедницима војске наредбе па се стане враћати.

¹) A. Rambaud, L'empire grec au X siècle на стр. 249 вели: Словени се налазе у Малој Азији од Јустинијановог времена, но то су више најамници. Прво је насељење било око 688. г. Због деспотизма се сели тада из Македоније толика маса Словена, да је из ње рекрутовано 30.000 Словена војника; а 762. г. због поплаве Бугара у Мезију. C'est dans ce pays (le thème Opsikion) sans doute se trouvaient ces Serbochoria, ou canton des Serbes, que nous signale au XIII siècle le traité de partage de l'empire grec. id. op. cit. 205, 192, 249. Ово нам сведочи кога су племена биле ове имиграције.

Начелници и војска, сматрајући овај царев повратак као бегство, једино из тог узрока, стану одмах бежати за царем. Бугари видећи то полете за њима, наново пређу Дунав и страшно их осакате. Овога пута уђоше Бугари у Мезију, 680. г. Продревши недалеко од места Одиса, које се доцније прозове Варна, они најпре ово освоје, па напавши између Хемуса и брегова понтиских исто тако згодно место као и на северу преселе се овамо. За тим освојивши остале стране Доње Мезије покоре себи «седам словенских племена» у Дакији, претерају их отуда у новоосвојену земљу и једно од њих Северјане наместе поред обала Црног мора, пред крајним хемуским кланцем звани брегавски (*Βρεγιάβων*), а осталих 6 по осталим [крајевима к југу и западу до границе Аварије (но под којом има се тачније разумети тадањи у Илирику Словени јер се налази и овако у старим изворима *ἔδνη Σκλαβινικα ἄτινα καὶ Ἀβαροὶ ἐκαλοῦντο*) с опредељењем да им буду страже од ове стране и Византије. И тако осилени почну пустошити даље и оближње пределе Тракије, још једине дакле области која на европској страни преостаде у власти Ираклијевих наследника. Погонату не остаде ништа друго но да новцем купи мир од најновијих суседа.¹⁾

Доње подунавље од Арчер-Паланке до Еуксина у дужину а између Хемуса и Дунава назове се Бугарска. Комплекс свију осталих земаља на запад и југ називље се Словенија (*Σκλαβηνία*, Sclavonia). Да видимо из ближе ту Словенију. Прелазећи преко земаља где се признаје српски елемент под именом Срба, именом општенородним или другима племенским да видимо који су то тако названи бугарски Словени, т. ј. да видимо да ли су се ти тако названи разликовали од Срба; да ли може тај назив остати или је то гола фикција. Досадања проучавања овако су решавала то питање: «Словенско племе или доцније бугарски Словени налазили су се стањени на трачком полуострву већ близу 2 века пре сеобе Срба и хунских Бугара овамо. Подлазили су неприметно и без ларме у историји или као колонисте добровољно од Римљана примљени, или као робље подовлачено из свију ранијих ратова римских с прекодунавским народима. Тако су их Бугари нашли око 680. г. у Мезији већ као Хришћане;²⁾ а у Македонији и осталим грчким земљама могли су се мешати са Србима све од прве половине 7. века па до последње Немањинске епохе.³⁾ Поглавити докази за то били би

¹⁾ У оваком положају су Византинци позадуго остали, ну: Les Bulgares qui faisaient trembler les Byzantins tremblaient à leurs tour devant les Hongrois et les Petchenègues. Pour se defendre contre eux, ils avaient déjà cessé de compter sur leur valeur. Ils començaient à employer à leur egard le moyens de corruption et de persuasion, l'argent et les caresses dont eux mêmes, vis-a-vis des Byzantins avaient éprouvé l'efficacité. Le tribut que leur payait pussillanimité grecque passait presque tout entier des Bulgares dans celles des Hongrois et des Petchenegues. Rambaud op. c. 318.

²⁾ Ако су у Мезији Хришћани онда би то требало бити Драговићи, Салудати и др. који се помињу у Acta S. Demetr. 158., јер су они као становници у близини Солуна и других већих византиских вароши изложенији уливу византиске културе, тим пре што ту станују 2 века. Ну ако ушчитамо Acta S. Demetr. 158. и даље наћи ћемо и ово: »Њихов главар по имену *Χαρίζων*, обрати се тада к својим боговима с овим питањем: »треба ли да он сам продре у град?», и кад му жреци доставе њихов одговор жртвује се сам. Има још многе друге ствари, које доказују њихово многобоштво.

³⁾ Шафарик ово изрично тврди: »Извесно знамо да су Срби западне Македоније, у граду Србици и њеним околинама дошли тамо онда кад су дошла и њихова браћа у Илирик.«

поход цара Костанса II. у 657. г. на једну Славенију, која се је разумевала негде на јужној страни Дунава; а још јасније вести византиских писаца о покоренју Бугарима *седам словенских племена* (Шафарик *Starožit. Slov.*). Да је ово погрешно наводимо ове доказе.

Ми смо горе видели да с једне стране иза 662. г. некакви Словени опустошише и поплавише не још сав него највећи део тадашњег Илирика (*τὸ πλείστον τοῦ Ἰλλυριοῦ*) и под поштећеним, мањим делом, не могаше се разумети други до источна половина прибрежне мезиске Дакије између Тимока и Искра, која се такође тада међу области Илирика бројила, јер иначе да ова област није била поштећена, повесник би (пошто је већ све друге области Илирика међу опустошене побројао) морао казати, да Словени потпуно опустошише цео Илирик, даље да исти Словени иза 675. г. побуђиваху Хэгана на савез противу Солуна поглавито тужбама: што овај град прима бегунце његове од преко Дунава и из Паноније (*ἐκ τοῦ Δαυονβίου μέρον Πανονίας τε*) и њихове, али изрично само из (мезиске) Дакије и Дарданије (*καὶ Δακίας καὶ Δαρδανίας*) а не из доње Мезије. На послетку да византиски провинцијалци бежаху у Солун испред аварске експедиције на овај град у 677. г. из Ниша и Сардије (*ἀπὸ Ναισοῦ καὶ Σαρδικῆς*) и т. д. а не они са северне стране Хемуса или Доње Мезије. Већ ова назначења дакле најпре доказују да ова област измађу 662. и 677. г. још беше у власти Византинаца и да ове од Словена дељаше, као тадања западна им граница, једна линија од Видина на Ниш, Софију, Солун.

Ну у год. 680. већ се изрично каже да ова област доиста све једнако и дотле беше у рукама Византинаца и да је тада тек Бугари освојише од цара Константина Погоната, покоровиши себи њене хришћанске житеље у колико их је ту тада могло бити. Али где стоји написано да некаквих *седам племена словенских* о којима историци том приликом говоре, беху ови хришћански и од ново-дошлих Бугара старији становници у Мезије?

Историци, који се овде разумевају, јесу патријарх Никифор, Теофан и Атанасије библиотекар, а они ово са свим другојачије причају:

Никифор: „Бугари покорје себи (тада) и (Мезији) *погранична племена словенска*, па нека од њих (преселивши их у Мезију) наместе у оближње пределе Аварима, а друга дуж грчких земаља с опредељењем да им чувају границе од ових обојих суседа (*Κρατοῦσι δὲ τῶν ἐγγυρόντων καὶ παρωκημένων Σκλαβηρῶν ἔθνων, καὶ οὓς μὲν τὰ πρὸς Ῥωμαίους ἐγγίζοντα τηρεῖν ἐπιτάττουσι*. Nieerph. 23).

Теофан: „Бугари пошто покорје себи (тада) и тако званих *седам племена словенских* (Мезији) суседних једно од ових (по имену) Северјане, населе по источној страни (Мезије) спротоу Брегавске клисури, а к југу и западу до Аварије осталих (шест) од ових *седам племена*, која су (дотле) стајала по уговору (с неким, под својом самоуправом). (*Κυριευσάντων δὲ αὐτῶν καὶ τῶν παρακειμένων Σκλαβηρῶν ἔθνων τὰς λεγομένας ἐπὶ γενεάς, τοὺς μὲν Σεβέρεις κατέκρησαν ἀπὸ τῆς ἐμπροσθιν κλισούρας Βαρεγῶν ἐπὶ τὰ πρὸς ἀνατολὴν μέρη*

С друге стране видели смо да некакви други или илирски Словени продираху у Илирик још пре 40 година и беху само окорели јазичници и непријатељи хришћанског имена, они се појављују 639. г. у Истрији и Далмацији, ту поражавају римске војнике робе и пустоше, а папа Јован IV. (640—642.) откупљује заробљенике. У 642. г. без сумње исти Словени из Неретве, Хума, Травунице и Дукље предузимају морски поход на Сипонт у Апулији; у 644. г. су савезници Сарацена; у 675. г. опсађују Солун јурећи целим југозападним делом полуострва увек у правцу Истрије и Далмације ка Архипелагу и остављајући на миру Доњу Мезију. Из свега излази очевидно да ови некакви Словени сви и свуда на овом правцу својих поплава беху једни исти и да је без сумње Констанс II. 657. излазио на сусрет негде вероватно у Македонији или Епиру а никако у Доњој Мезији, јер пре 680. г. нема спомена о правој сеоби дакијских Словена у ову најближу им римску област, а камо ли у Тракију, Македонију, Епир, Тесалију, Еладу. Споредно стихије словенске које су из раније могле улазити у састав византиско-римског амаглама не смеју се овде узимати у озбиљан обзир, јер није доказано колико су бројем биле јаке, а колико да су биле јаке, расуте су до ове епохе и на незнатне остатке сведене од Авара, Бугара и Словена јазичника, који су између 639. и 664. г. освојили и поплавили готово цео византиски Илирик и који су могли бити само српска племена јер су долазили од границе Норика а не из Трајанове Дакије, јер се из историје, етнографије, језика и географија из IX. века у Истрији, Либурији, Далмацији, Превалису и Горњој Мезији обелодањују само српска племена. И сад кад су таква српска племена била овде ови задњаци у VII. в.: Тимочани, Кучани, Браинце, Бодрићи, Мачвани, Морављани, Рашани, Бошњаци, Дукљани, Требињани, Хумљани, Неретвљани, и т. д. зашто не могу бити њима истоветни и њихови предњаци: Драговићи, Струмљани, Рухњани, Сакудати, Брејаци, Велегостићи, Бојки, Језерци и Милизи?

Ну осим овог већ а priori доследног закључивања, то нам доиста и нарочито потврђују многобројне друге историске сведоче. Тако Порфирогенит изрично прича: да први насељеници словенски у солунској теми беху Срби и да се ова област од тада за дуго називаше Србијом. Долази још много других трагова који његово причање потврђују савршено. Географија некадашњих илирских земаља пуна је имена и до данашњег дана за које је Хиљфердинг морао узети из српске азбуке ђ и њ да их забележи, и међу којима што је најглавније долазе многа са кореном *срб*. Примера ради да наведемо неке:

Σερβιδνη у Епиру.

Σερβιανὰ ibidem.

Σερβιανὰ ib.

Serviniano код Ђустендила.

Срп-хој село код Самокова.

Sirbin мало ниже на Струмици.

Ζερβοχώριον село више Орфана (види још ноту на 14 страни).

Σέρβια на Алијакмону.
Surbi на заливу Воло.
Σούρπη у Фтиотиди.
Ζερβιάνικα у Коринтији.
Σερμπάνι у Елиди.
Σέρβον у Аркадији.
Σοίρπι у Ливадији.
Ζερμπίσια на Евбеји.
Σερβοτά у Месенији.
Σερμπίσια ib.
Σερβέικα у Лаконији.
Ζάερμπισα ib.

Још и ове да споменемо:

Χαρβάνι у Атици.
 „ у Арголиди.
Βαιονίται {
Βαυενίται { Воји у Епиру и Македонији.
Βαίνα {
Βαίμι { жупа и град код Радовишта; друго у Македонији по Кантакузену.
Βοτον код Софије по Кедрину.
Μπόικα у Месенији (Русс. Весѣда IV. 1859.).

Βοίχι и њене *partes adnexae* јесте земља, као што каже Порфирогенит, одакле су се Срби доселили.

Βόικι (Бојка) постојбина Срба, по Порфирогенику, где је лежала казано ниже.

Ово све без сумње није случајност, а колико има важности за етнографију то да наведемо овај пример: Шафарик је држао Србе и Хрвате за исељенике источне Галиције и Владимирије а никако из Ческе и Лужице поред свега тога што има једнаких местних имена у Србији и Хрватској као и по Ческој и Лужици „јер ипак има неких нарочито имена река која се нигде другде него у Русији и Илирији налазе као нпр. Цетина што утиче у Буг и Цетина у Далмацији; *San* у Галицији и *San* у Крањској и *Sana* у Босни и т. д.” Ове ће доказе без сумње, тим пре усвојити и наша браћа Бугари, који се врло радо позивају на Бугар-Мораву, назив, који је недавно постао и који је дело српских „високоучених” чиновника који су називали Србе, који долазе из Турске, са неправилности у језику, Бугарима. Тај пак крак Мораво зове се јужна (а и источна) и крива Морава (Гласник ученог друштва књ. 60. Чланак II. Јастребова).

Све ово доказује јасно српско племе у тим земљама и данашњи народ који живи у тим земљама говори српским језиком.

Словенија у Илирику била је Србија¹⁾ у целом свом пространству, коју су населили сами и чисти Срби без мешавине са ма којим другим словенским народом. Нека су се племена погрчила и поарбанасила а у Македонији су и до данас остали по историји, језику и обичајима — Срби.²⁾

Откуд да се по Балканском полуострву од један пут разлије оволика Србија. Порфирогенит вели да су наши преци дошли од страна (кад се из Цариграда показује) иза Мађарске, које су удаљене 30 дана хода од Црног мора у којима извире западни крај Висле и тече река *Διγίλη* и које се граничаху Саксонијом Франкијом и Баварском *Φραγκία ἡ καὶ Σαξία, Γουγκία, Βαυβάρεια, Βόιχι*. Ми се нећемо овде упуштати у она суштина питања у историји да ли је наша праотаџбина лежала више на исток или на запад од Висле, које су расправљали чувени наши и страни историци, као ни о томе да ли су Срби и Хрвати затекли Аваре у овим земљама и истерали или су и сами били освајачи. Напомену ћемо само да је из те земље могао изаћи силан и снажан народ, који је на све стране побеђивао непријатеље и суседе.

Као што се види ова теорија о бугарским Словенима из основа је погрешна, ну како је одговарала и одговара политичким потребама неких и угњетачима српског имена она је на жалост од многих усвојена. Теорисање Копитарево у основи је исто са Шафариковим. Да видимо шта он вели и чиме своје мишљење правда.

«Кад су се први пут Словени, вели Копитар, који се данас зову Бугари доселили у Мезију о томе ћуте сви до сада познати историци, као и о првим сеобама панонских или хорутанских Словена.

«Могао би ко хоће порекло обојих у десном подунављу доводити од оних преко 300.000 Сармата Лимиганата, које је прогнате од својих поданика из Дакије Константин Велики драговољно примио и расејао по малој Скитији (Добручи), Тракији, Македонији, Мезији, Панонији и Италији.

«Било дакле да је од ових почетака и својом сопственом плодношћу и напредношћу један многољудни народ нарастао, или се прећутаним и лаганим, али непрекидним преливањем из старијих својих дакиских седишта приумножио,

¹⁾ У Аркадији и Језади, у Месенији и Лаконији, у Беотији, Фокиди и Акарнанији, кроз многе векове се је зборило словенски, као у Србији, Дамацији и т. д.²⁾ Falmeray, о. с. Votr. IX.

²⁾ Нека се племена претониле у своје суседе. У таква долазе храбра племена Милинга и Језераца који се настанише у Пелопонезу. У једном грчком житију из половине XII. в. Милинзи названи су Мисмидонјанима т. ј. Мирмидонјанима. (Milingi quidam spiritus ex ethnicorum gente, quos indigenae Milingos pro Mysmidonibus vocant etc. — Martène et Darand, Veter. Scr. ampl. collect. VI. 879.). Њима су се као што мисли Востокров подсмевао у почетку потчињања једном песмом под насловом «Ὁ Μερμηγκας» т. ј. мрав, који је у другој својој форми — *μελιγκοῦνι* — још ближе Милинзима. Ево почетка:

Ὁ Μερμηγκας

Ἀπαιτῆς μ' ὁ μερμηγκας

Σέρβον' γιέ, Σέρβης ὄγιέ, и т. д.

Σέρβον' γιέ, Σέρβης ὄγιέ — Србина син, Српкиње син је рефрен јер се често употребљује у песми.

Мирмидонши живе с Хрватима т. ј. са српским племенима у суседству јер «ergo dicunt Adalbertum confisum Cravatis et Mirmidonibus, regiae potestati velle resistere cuius occasionis timore etc.» (Види Летопис матице српске књ. 129. стр. 46. — Журнал министер. нар. пр. фебр. 1877.).

извесно је то да је се њима, течајем три доцнија века нашао испуњен цео Илирик и т. д.”

Ко ове наведене Копитареве речи прочита увериће се о њиховој вероватности. Пре свега наведено „ћутање свију познатих нам историка” није никакав доказ што ће, без сумње, сваки признати, речи пак тих историка су против самог Копитара, јер и не испитујући да ли су Сармати Лимиганти били Словени, доћи ћемо до закључка да од 300.000 људи расејаних по оноликом простору, ни по каквој практичној статистици не могу се намножити онолики милиони Словена особито у онаким временима. Ти милиони не могу се искупити ни на други тајни начин — „лаганим али непрекидним преливањем из Дакије,” јер историци изрично говоре: да мезиски Словени дођоше тек с Бугарима 680. г. а илирски дођоше око 639. год. и то из Норика и иза Норика (*=ἐκείθεν τῆς Βαυβαρίας*) дакле пролазећи баш крајем а никако „цепајући као клин по среди,” као што вели даље Копитар, некакав етнографски континуитет између тобож бугарских и хорутанских Словена. На место овог старијег континуитета словенског историја познаје у средњем подунављу друге народе: иза Римљана и Хуна угнезде се Готи до 548. г. иза Гота Лонгобарди (548—568. г.); иза Лонгобарда Авари (568—803. г.). У Норик (до 589. г.) Баварци; у потиској Дакији (до 567. год.) Гепиди; иза Гепиди (567—803.) опет Авари. Словени се пак јављају с Аварима, који су представљали центар као данас Маџари. Ову средину разбију најпре Франки под Карлом Великим између 791—803. г. а с остацима сврше Бугари и околини Словени. Тек се од овог времена ствара континуитет од Баварске и Тирола до Црног мора. Где су докази да је овај континуитет био једно словенско племе? Маџари заузевши место Авара униште Словене, те ови не могу да сведоче, ну ми видимо око те средине Русине, Словаке, Чехе, Словенце, Србе и Словене у Бугарској, дакле није ли то јаснији доказ да је таква мешовита етнографија била и око Авара.

Бугари измешавши се с покореним Словенима, мало по мало, исчезну; а то је правило кад народност релативно цивилизованија буде покорена од варвара. Наравно је, да је ова мешавина на штету словенског карактера и језика. Преливање пак није се свршило у моменту и без сумње је било много унутрашних преврати о којима немамо историских података. Зна се за једну сеобу од 762. г. кад се из Бугарске исели 208.000 Словена, јачачио због тежине бугарског јарма. Фактима се може потврдити, да је за ово преливање требало најмање 300 година, ну за Парфирогенита, изгледа, да су Словени били добили превагу. Црква је затекла полигамију, коњски реп као заставу а скупљање лобања било је сасвим обично. 811. године, кад император Нићифор паде у балканским кланцима, Крум начини од његове лобање пехар, из кога је напијао здравице својим војводама. Истоме је Круму, хану бугарскоме, Михаило I. плаћао трибут, који се је састојао из свиленог одеа и лепих девојака.

Бугари су морали бити у врло малом броју. Један је закон код њих забрањивао смртном казном свакоме ратнику, да излази из земље (*Responsa Nicolai*

рарае с. 20—23); осећали су потребу, да им је младеж под оружјем (Rambaud. o. cit. 319). Ово није невероватно, ако се има у виду, да је тих тако чувених Авара, који учинише толике пустоши и преврате било само 200 000 (Chuni pars quaedam in Europam profigit... *Constabat autem ex ducentis virorum milibus*. Theophyl. Sim. VII. 8). Становали су у источном делу Мезије, јер су у западном делу становали Тимочани, српско племе и друга словенска племена, која су из Дакије пренесена; нема пак података, да је Бугара икад у већој маси било око охридског језера (A. Rambaud. o. cit. 321). Из овога јасно излази, да Бугари немају никакве везе са Словенима у Македонији (а ми смо при сеоби видели да су то српска племена).

Покрштење Бугара под Борисом (966. г.) био је без сумње, први корак подчињености Татара словенитини.

Из многобожачке епохе бугарске знатан је хан Крум (802—815.), који је, да би прославио своје победе, жртвовао људе и животиње боговима, прао своје ноге у море, чијом се водом посипао и кропио своје људе посред громког узвикивања својих чета и народа. Гибон мисли, да му је палата морала бити брвнара. Његови војници „прљави и груби“ као и Атилини имађаху међу тим неку врсту аристократије, састављену из бољара (у Теофана *βολιάδες*), којима на челу стајаху шест великих бољара и који су имали после владачеве породице прво место. Крум је ратовао са српским племенима око Струме па после грознога кљања освоји Средац (Софију), те Нићифор, да му се освети уђе с војском у Бугарску притесни и саму престоницу Крумову и Крум затражи мир, али га не добије. Нићифору није било суђено, да изађе из Бугарске, јер га Крум дочека у балканским кланцима и страшно потуче, а лобању му украси сребром и златом, те му је служила као пехар. Доцније пође и на сам Цариград, ну у мало се Византици не наплатише за Нићифора.

Његов наследник Мортагон или Омортаг закључивши мир с Византијом удари на српска племена Тимочане, Кучане и др., или по Порфирогениту на архонитију моравску и после жестоког отпора покори Тимочане, Кучане и Водриће, а остала српска племена Подунавља и Посавља осташе под франачком влашћу, јер и једни и други, ма да створише под жупаном Људевитом државу у Подунављу, не могоше одолети ударцима силне франачке монархије и бугарскога хана.

Мортагонов наследник Пресијам зажели да овлада самосталном и брдовитом Србијом, којом је тада владао жупан Властимир „али после трогодишње војне, вели Порфирогенит, не само да није ништа добио, него је још изгубио већи део своје војске.“ На скоро умре и Пресијам и Властимир. Пресијама наследи по Порфирогенту син Борис (Теофилакт вели да је унук Мортагонов); Властимира наследе три сина Мутимир, Стројимир и Гојник.

Борис да би осветио пораз свога оца нападне на Србију, али је био потпуно потучен, син му допаде ропства (Porph. de adm. imp. c. 32; A. Rambaud

o. cit. 154. 327). Због ове недаће закључи мир са Србима, па бојећи се српских заседа у путу, замоли Мутимира да га његови синови Борена и Стеван испрате до границе. За ово их Борис обдари великим даровима, а Срби им даду уздарје.

Готово у исто време пада крштење Срба и Бугара, ма да је нарочито у Србији било и ранијих покушаја. Крштење је у Србији било за владе Мутимира, који беше одузео власт од своје браће; у Бугарској крштење је било, као што смо мало пре казали, за владе Бориса, који при крштењу добије име Михаило. По неким историцима (П. Срећковић, Историја Срба I. 79.) браћа су се завадила што је Мутимир на своју руку уговарао с Борисом без договора с њима.

Мутимира наследи најстарији син Прибислав (891—892.), који је требао, да има много мудрости и увиђавности па да сачува земљу од немира, јер и ако му стричеви беху помрли, њихови синови, као и рођена му браћа, беху у животу. Петар пак Гојњиков син био је познат као човек необичног дара и увиђавности, те како се Прибислав није одликавао мудрошћу, починивши дела због којих се побуне босански магнати с другима (*insurrexerunt magnates Bosnae cum aliquantibus*), Петар се користи том приликом и заузме престо (892—917).

Петар ступи у пријатељске односе с Византијом и Бугарском, где је се бавио Клонимир син Стројимиров и који је ожењен Бугарком могао бити опасно оруђе у рукама Симеуновим. Симеуну пак, цару бугарском, било је такође нужно српско пријатељство, те окупи Петра, давши то име и своме наследнику. Тим кумством толико га је задобио Симеун, да се није користио поразом Симеуновим, кад га једном Мађари страшно потуку, ма да је могао том приликом повратити Подунавље. Заузевши Паганију Петар рашири своју земљу до јадранскога мора.¹⁾ Ово оснажење Србије нити је годило хумскоме кнезу, који се је бојао, да Петар згодном приликом не присаједини са својом државом и Хум, нити пак Симеуну, нарочито с тога, што је Петар признавао власт Византије с којом он беше у непријатељству, па се је бојао, да га Петар у случаја неких уступака не нападне с леђа. 913. г. умре византиски император Леон оставивши престо седмогодишњем сину Константину Парфирогенту, који је васпитан у сред страха од навале бугарске. Тутор и ујак Константинов умире већ 914. године. Док су се његови тутори отимали о власт а заповедници војених одељења о покрајине, непријатељ је све више напредовао, тако, кад је дошао Лакапен да дели престо с Константином, остало је царству у Европи само узани терен око Константинопоља. Како је пак бугарски цар Симеун назван полугрк (*Hemiargos*) свима силама тежио, да се прогласи за тутора и садара Константиновог (даље се његове намере не могу погађати), нападајући жестоко на жалосне остатке негдашње Византије, стаде Византија преговарати с Петром. Хумски кнез јави Симеуну, како се Петар спрема да у друштву с Мађарима нападне на њега. Глас му је овај дошао, кад

¹⁾ Дринов изводи (на основу чега?!), да је Србија и Захумље зависило од Симеуна ну то је, као што вели Грот, зграда на песку.

је одржао велику победу над Византијом 917. г., те окрене оружје на Србију. Знајући пак како су до сада бугарски хагани поражавани, да би ослабио Петра и поценао народ, пошље с војском и једног претендента престола, Павла. Бугарске војводе, кад дођоше на српску границу, по упуству Симеуновом, позову Петра, да иде с њима у Бугарску, да Симеуну сина крсти, заклевши се да му се никакво зло неће догодити; с војском су пак дошли, рекоше они, из почаста према куму силнога владара Симеуна. Петар не сумњајући у искреност ових речи, оде у бугарски стан, где буде окован и послан у Бугарску а престо заузме Павле унук Мутимиров. Мало пре поменути сацар Роман Лакапен, да би збунио Бугарску пошље с војском у Србију Захарију сина Прибислављева, да отера Павла с престола, ну овај га ухвати и пошље у Бугарску. Павле се пак поче договарати с Византијом те Захарија дође у Србију с бугарском војском и збаци Павла 920. г.

Бугарска је војска сјајно напредовала, те се Византија у нужди обрати Србима за помоћ и обећањима придобије Захарију и хумског кнеза Михаила. Симеун дознавши ово, пошље своју војску на Србију и Хум, ну Бугари буду страшно потучени а главе њихових војвода послане у Цариград. Симеун, да освети овај пораз, дигне опсаду од Цариграда и пође на Србију.

Како су у Србији биле зајевине између Зарије и рођака му Чеслава, то Симеун употреби овога последњег као оруђе своје политике изјавивши Србима или Рашанима «да против њих нема ништа, него противу Зарије», те многа властела остави Зарију, који побегне из Србије. Жупани српски, које је позвао под изговором, да им престави свога кандидата, издајнички буду бачени у тамницу, а њихова земља заузета, па се врати с претендентом у Бугарску (A. Rambaud, o. cit. 463). «Изгледа да Србија није подлегла... ce furent les guerres civiles, qui abattirent ces indomptables, livrèrent la Serbie entre les mains de Siméon (id. 1. cit.). Један део народа је био истребљен: остатак пренесен у Бугарску или побеже Хрватима и Грцима (id. 1 с.). О Хрватску се разбише сви Симеунови планови, која беше примиле своју браћу, те тиме спречила истребљење српског народа у Рашкој (или Србији) од оснивача словенскога царства. Бугарска војска буде страшно потучена, а у исто време и Симеун умре 927. г.

Чеслав, улучивши згодну прилику, побегне из Бугарске и дође у Рашку и нашао је у целој земљи, као што каже Порфирогенит, само педесет људи без жене и деце, који су живели од лова. Кад се чује за његов долазак поврви народ к њему из Хрватске и околних српских земаља. Кад се тако опорави мало Србија, стаде Чеслав свима силама радити, да уједини српске земље и користећи се вешто ондашњим приликама успе те уједини Зету или Диоклецију, Требиње, Хум, Босну (наследством) и Рашку. Неретва је пак стајала више у тесном одношају него под врховну власт Чеслава, јер су Неретљани, као људи немирног духа и гусари, нерадо признавали туђу власт а имали су у својим рукама и острва Корчулу, Брач, Хвар и Мљет, која, као и годишњу плату, добише од Мљетака, да им не узнемиравају трговину. Тако је Чеслав имао у својим рукама земље од Тимока, Ибра и Дунава до Јадр. мора.

Наследници Чеслава нису имали способности и енергије, да одрже ово јединство; Византија је пак свима силама тежила, да га уништи, бојећи се удружене српске снаге. У томе је најзад и успела јер њеном срећом дођоше Мађари, који су за дуго омели образовање центра српског уједињења, те у Зети видимо једнога владара, у Хуму и Требињу другог, Босна је имала свога и т. д.; сви пак признаваху византиску врховну власт. Бугарска такође под slabим Симеуновим наследником, Петром, поче се распадати. Печењези, Мађари, Византија почеше да је нападају и пустоше и за већу несрећу богумилска јерес беше у своје јеку. Границе Бугарске нису биле велике. У истој години, кад је Симеун умр'o, одређене уговором с Византијом, биле су готово као данас (A. Rambaud o. cit. 317) наспрам Србије нису могле прећи границу Чеслављеве државе. По смрти Петровој виз. император Јован Цимисхија покори Бугарску око 971. године.

Сви владари по појединим земљама Чеслављевим нису били од веће важности, ну међу најзнатније долази Јов. Владимир, који беше ожењен ћерком цара Самуила. Јов. Владимир владао је Зетом. Да кажемо нешто више о Самуилу.

Године 984. дигне устанак у Бугарској други син Петров Роман и 986. г. био је први покушај цара Романа, да пренесе бојиште изван Бугарске. 991. год. ухвати Василије Романа и баца у тавницу где умре 995. године. Самуило пак, за свој рачун, настави устанак и после 991. год. а 995. г. прогласи се царем. Како пак Грци ово самостално ратовање Самуилово нису разликовали од Романовог устанка, то га и називају бугарским царем, међу тим он је тежио, да оснује федеративну државу, којој би сам био на челу, за што је и нашао добро земљиште, јер су наследни српски кнежеви у Македонији то хтели. И отац Самуилов Шишман, зато је и био добро примљен, који дође из Трнова међу њих, те се одвоје од Бугарске не хотећи да чују за бугарско царство. Самуило је остао увек доследан овој својој намери. Тако видимо да покоривши Зету и заробивши мало пре поменутог владара Јована Владимира, даје му своју кћер за жену и «земљу отаца његових и читаву земљу драчку», а стрицу његовом Драгомиру поручује, да сиђе са планине, где се беше склонио и да прими земљу, која је и пре његова била, и да се нема чега бојати. Потпомогнут наследним кнежевима он је чинио заиста брзе успехе. «Самуилова држава није била монархија, него конгломерат наследних словенских кнежевина, под влашћу потомака оних слов. кнежева, који су на челу своих племена још у VII. столећу (Иричек) дошли и онако снажно ударили на Солун. Оваква држава изгледа као да је била идеал Асену (крај XII. века), јер је он тежио, да васпостави царство Миза и Бугара, као што је пређе било (*καὶ τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἐν συνάφουσι ὥς πᾶτω ποτὲ ἦν, οὐδαμῶς ἡνεύχοντο* Nicetas Choniates 489.).

Ова Самуилова држава поче се распадати одмах после његове смрти 1014. год. Самуилов син Радомир, као и зет му Јован Владимир буду убијени издајничком руком Владислављевом, синовца Самуиловог, који беше само оруђе византиско, а и сам не поживе дуго мучен савешћу умре а државу му покори Византија 1018. год.

У Зети пак место Владимира дође Стеван Војислав. До XII. века никада се није могло прекинути време покушаја у стварању правца државнога живота. Како не би створен тај правац државнога живота, није се могло показати ни средиште државно. Оно се колебало међу Рашком и Скадром. У осталом прилике ни иначе нису годиле самосталном развоју једне српске државе. Ну Византија разбивши и покоривши бугарску државу, покори и Србе и почне их стешњавати. То је било почетком XI. века кад је Византија, под владом неколико снажних владара, развивши последњи пут јаку државну моћ, раширила наново своје границе до Дунава, који већ од VII. века није видео заставу византиских. Тога ради средиште српске акције требало је према ондашњим приликама, тражити на другоме месту, и природа је сама упућивала на зетске планине, највише на балк. полуострву и најближе приморју, сасвим на супротној страни Цариграду. Ну тај центар са свима добрим странама једног кршевитог предела за одржање у независности и мање државне моћи на супрот далеко јачој и пак приморје и Зета нису могли бити центар веће и снажније државе, пошто неби могао раширити свој утицај на српске земље удаљеније од приморја, те га је природна равнотежа створила на другом месту — у Рашкој.

Од године 1019 налазило се Балканско полуострво у рукама Византинаца. На скоро у Зети почиње покушај ослобођења, која је онда признавала само врховну власт Византије. Знаменити краљ Стеван Војислав успе да, подигнувши устанак у околним земљама, заузме драчку област до Дрима, а сем тога и Требиње, пошто је најпре јуначки и сјајно одбио нападе Грка с којима се беху удружиле остале српске жупаније.

Његов син Михаља (1051—1081 г.) беше високо подигао заставу уједињења а већ се чинило, као да ће Михаљин син Бодин извршити планове свога деде и оца, јер је био ујединио Рашку, Зету, Босну, Хум и Требиње с Неретвом. Ну ово јединство једнога дела српских земаља није преживело Бодина. Одмах по његовој смрти настаје прави хаос у уједињеним земљама из кога пониче уједињење српских племена под скиптром Немање.

Центар потоње српске државе и величине био је у Рашкој, којом је управљао за Бодинова живота и по смрти му Вукан, који је успешно ратовао с Византијом по Косову пољу, Врању, Пологу и око Шаре планине. Бодин и његов сурадник Вукан, знаменити претходник Стевана Немање, први су јасно обележили правац српскоме народу. Они срећно су нашли место са кога се може непромашно хитнути у напредак живот народни.

На основу те погођене мисли и нађеног основа Немања (1168—1195) је извршио своје велико дело, потпомогнут срећним политичким приликама онога времена, јер борба Латина креташе противу Византије, које су на послетку уништиле и за свагда ослабиле визант. царство у Европи, биле су главни узрок, што се Немањино дело онако срећно развило и утврдило. 1187 год. граница Немањине државе ишла је од Дубровника морем до Љешка; захватала је обе обале

црнога Дрима; читаву скопљанску нахију до Просека; горњи део Струме, Сливницу са другим градовима и садањом границом на Гинце пресецаде реку Тимок, на Раваницу, на половине данашњи крагујевачки округ, на Ваљево долазиле до Дрине око Зворника, захватајући Травунију, Хум и Неретванску и морем до Гружа код Дубровника. Да би ослабио Византију помагао је устанак у Бугарској, који подиглоше два Влаха Асен и Петар, а тражио је ословца и у Барбаросе, кога је у Нишу 1189 год., кад је ишао на кретању војну, дочекао и добро му снабдео војску (Ansbart у своме дневнику вели: „Idem praeterea comites magnus Naeman ac germanus suis Crazimerus cum tertio fratre suo Mercialao ocupaverant in gladio et arcu suo Nisam et circa eum. . . . usque Straliz Средац — Софија ex ditione grecorum est”). Помагањем бугар. устанка ишао је дотле, да је изазвао рат Византије противу себе (види Ansbarta). Немања поимајући значај вере и свештенства у своје време подигао је много цркава и манастира и тиме задобио свештенство, најревносније апостоле за своју мисао. Богумили или Патарени били су с највећом строгишћу кажњени, јер је он знао добро, да борити се противу јереси значи бранити државно јединство. На овај начин Немања је постигао, да у једној држави влада и једна вера, а и сам је био прешао у православље, јер је као дете у Дукљи био крштен по обредима католичке цркве. Покалуђеривши се умре у почетку 1200 године у својој задужбини манастиру Хилендару на атонској гори. По Немањиној смрти настају у земљи озбиљни немири због неслоге међу браћом, јер је и Вукан, други син Немањин, хтео, по уобичајеном наследном праву, да има једнаку власт са својим братом Стеваном, коме је отац предао сву владу. Због тих немира дело Немањино беше на ивици пропасти, и земљу је из овог очајног стања спасао ауторитет цркве, јер браћу измири брат најмлађи, монах Сава, 1208 год., и утврди Стеванову власт у ојађеној земљи, која је много претрпела од мађарских и бугарских упада јер су Петар и Асен успели да ослободе Бугарску. У ово време пак владао је Бугарском њихов брат Калојован (или и Калојан). Калојован спајао је у себи политички дух Византинца са сверепошћу, којом се не би постидео ни пред Крумом ни Симеуном. У бојевима служио се је Куманима, народношћу финомонголске расе, којим су се служили и наследници му Борило и Јов. Асен, у борби са Србима и Латинима. Свршетак му је трагичан као и браће му јер је погинуо у Македонији. Стеван је знао да отклони све опасности и око 1220. год. венча га Сава, онда већ српски архиепископ, за српског краља, за то се и зове Стеван Првовенчани.

За владе Стеванове, Срби су добили право да сами себи бирају архиепископа из домаћег свештенства, и заузели земље око горњег Вардара.

За владе синова му Радослава и Владислава управљао је Бугарском Јован Асен, који је нарочито живео у dobrим односима са српским краљем Владиславом с којим је имао и породичне везе.

По смрти Асеновој (1241. г.) настане у Бугарској неред и грабеж због навале Кумана и Татара. Тада улази у Бугарску с војском српски краљ Урош

Велики Енгел га назива врховним господаром Бугарске. Од 1258—1277 г. ми видимо као бугарског господара Србина, од владалачке породице Немања, Константина Теха, унука Немањиног (као што се сам назива), који се као бугарски владалац зове Константин Асен. Урош је пак као краљ Србије успешно ратовао с Византијом и отео запад. Македонију. Од Мађарске је добио Подунавље, где је долазило Браничево које се простирало до Тимока.

Планове Уроша Великога у свој њиховој опширности почео је да изводи његов син Милутин Урош II. (1281—1322. г.), човек највеће издржљивости, необичне углађености и византиског лукавства. Бирао је средства што воде к циљу и ретко се је у томе преварио. Строги морал би га осудио; али га историк мора, без поговора, оценити за одличног владара, који је не само увећао своју државу него ју је и унутра уредио и унапредио. Благостање је у Србији било такво, да су становници придлазили из свију земаља па и из Азије. Становници су му се бавили поглавито сточарством и земљорадњом. Од вера није гонио ни једну, те је био уважен од свију својих поданика. Престоница му је у Скољу а допр'о је до Сереза. Тако су његове земље биле између Дунава и Јонског мора, Геникокастра, Софије до Врбаса, а од главнијих још градова били су му сем Скопља, Велес, Прилеп, Охрид и други. Брат му Драгутин управљао је Сремом, Милутин је имао под својом влашћу и Албанију са главним градом Драчом. Од Милутиновог ступања на престо судбина балканског полуострва решавана је у његовом двору.

У последње време измирио се је с Византијом и помагао јој је у борби с Турцима и Азији где је слао читава одељења своје војске. Предвиђајући скору пропаст Византије искрсла му је мисао да своју државу споји с византиском под једним владоцима. Царица Јерина беше се страшно заузела за ову ствар, на штету свога мужа цара Андроника, мислећи, да ће по смрти Милутиновој доћи на престо њени синови; пу како му се властела оружаном руком успротиви, у лицу његовог сина Стевана, одустане од ове намере.

Баш кад се је спремао, да се умеша у распру између старијег и млађег Андроника умре 1321. год., а тело му је сарањено у његовој задужбини у Софији, где се и данас налази.

На престолу га замени син, Стеван Урош III Дечански, који изврши очеву намеру користећи се распром између оба Андроника и освоји многе земље по Македонији и Тесалији. Мешајући се у ту распру био се уплео у рат с бугарским царем, својим зетом Михаилом Шишманићем, који се стаде оружати, да у савезу са Андроником млађим нападне Стевана. Заиста скупивши војску из Бугара и Татара крене се из Трнова к Видину «да погуби српску земљу». Стеван је покушавао, да се измири и кад се до тога не дође, скупивши војску изађе пред Бугаре, који се беху улогорили у Србији око Струме пустошећи околину за четири дана огњем и мачем (*quatuor igitur continuis diebus in hostico traductis agros impune ferro et flamma vastat, arbores excindit, tota denique regione grassatur, nemine interim adversus eum movente. Nic. Greg. I. p. 455.*). 1330. год., отвори се

код данашњег Ћустендила страшна битка у којој Бугари буду до ногу потучени, а сам цар Михаило наже бежати; али га српска коњица, којом је управљао двадесетогодишњи син краља Стевана Душан, доцније цар српски, стигне и погуби. Мртво тело царево буде однесено у српски стан а цео бугарски логор буде освојен, а властела (бољари) похватани, прости војници разоружани пуштени својим кућама (*Michael lethali tactus vulnere et ad castra hostium perductus brevi expiravit* Кантакузен I. 430; *Triballi priusquam ille* (Михаило) *instrueret aciem, impressionem faciunt, vi devincunt Moesorum partem in fugam compellunt, partem congressi occidunt; captos armis nudant ac dimittunt. Nam quoniam homiphylī sunt, inter se captivos facere et in servitutem redigere moribus eorum nefas est.* (Id. I. 429. Види и Глегораса I. 430. 455.).

После овога краљ Стеван дође у место Мраку, за тим у Изворе, где му изађу на сусрет бугар. великаши и брат цара Михаила Бедаур, па му предложи бугарску државу у «његове руке», да «од сада српско краљевство и бугарско царство буду уједно, па ће и мир бити». Ну краљ то не учини, него шаље у Трново своју сестру Неду са сином јој и заповеди да син Недин и Михайлов буде цар, као што му је и отац био, те тако постави на бугарски престо свога сестрића одузевши од бугарске само Ћустендил, Дубицу, Самков и Ихтиман. Чувши за овај пораз Андроник се мане похода на Србију где беше пошао. Овакво поступање Стеваново с Бугарском јако огорчи српску властелу, која је отуда очекивала неке велике користи, те кад ступи у интимније односе с Византијом, незадовољници се стадоше прибирати око сина му Душана, и потетицаше га да обори с престола свога оца. Због овога Стеван уђе једном и у апанаж свога сина (престолонаследници за целе владе Немањића имали су Зету на управу) и попали му дворе недалеко од Скадра, ну ипак 1331, године буде збачен с престола, који заузме Стеван Душан (1331—1355 г.). Стеван је био, може се рећи жртва, што се држао строго традиционалне политике Немањиног дома, која је на то ишла да уједини сва српска племена под једним скиптром, те су увек погледали на Струму, Вардар и Бистрицу а никад на Бугарску, па ни у овом тренутку, кад је Бугарска била под ногама Стевановим. Заиста није без узрока што су тежње српскога народа увек биле управљене у том правцу.

По смрти Стевановој долази, као што смо видели, син му Душан, који је за четврт столећа потпуно господарио ситуацијом на Балканском полуострву, поред свега тога, што је имао моћног непријатеља у суседној мађарској држави. Срећно вођеним ратовима и вештим преговорима имао је у својим рукама целу Македонију, а круна његових освојења био је град Серез (1345. г.), где је као и у Верији држао своје гарнизоне. Албанију је имао у својим рукама са Авлоном и Канином већ 1337. г., а 1340. заузме територију Албанеза до Јањине. Солун се је пак држао само благодарећи своје географском положају. Тесалија, Епир на југ од Јањине и халкидско полуострво било је одсечено од Византије. У ово време Стеван Душан се је потписивао: «Стеван, божјом милошћу краљ Србије, Дукље, Хумске земље, Зете, Албаније и Приморја, не незнатан учасник царства Бугарске,

«и господар готово свеколиког царства Романије.» У једној повељи од 1345. г. назива се краљем и самодршцем Србије и Романије (*κράλης καὶ αὐτοκράτορ Σερβίας καὶ Ῥωμανίας*). У години 1346. потписује се цар и самодержац Србије и Романије (*βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτορ Σερβίας καὶ Ῥωμανίας*).

Победе, које је задобио у свима правцима, голема завојевања, којима је увећао простор своје државе, уважање, што га је стекао код свог народа и суседа, постицало је српског краља, да и спољним изразом докаже свој моћни положај. 1345. године прогласио се је царем у Срезу, а 1346. буде сазван сабор у Скопљу на коме је проглашена црквена независност и пећска архиепископија подигнута на степен патријархата, којом приликом охридска патријаршија постане део пећске патријаршије — архиепископија. После овога било је свечано венчање Душана царским венцем. Патријар српски и бугарски из Трнова, епископи српски, бугарски и грчки и сав сабор прогласи Душана царем српским и грчким, заједно са собом венчао је на царство и своју жену Јелену а десетогодишњег сина Уроша за краља. Многе војводе и властела добију нова достојанства и земље.

Исте године крене се Душан у војну и заузме јужни Епир, за тим Акарнанију и Етолију а 1349. године Тесалију. У тој години сазове у Скопљу сабор на коме изда свој чувени «законик», дело од врло велике важности, које сведочи о висини ондашњег културног и правног стања у Србији. Овај је закон доцније (1354. год.) допуњен у Срезу. 1349. год. успешно је нападао на Солун. имао је и своју странку, која је хтела да му се преда, али Кантакузен успе, да га помоћу Турака одбије. За овим прегази Хум и Босну, јер га босански краљ почне узнемиравати (1350. год.). Друге ратове до 1355. водио је с успехом, а те године умре у своме походу на Цариград.

Душан је владао земљама од Пелопонеза до Дунава од реке Марице до Јадр. мора. Већи део Босне, Срема и Бачке припадао је Србима за краће време.

Велике титуле и достојанства што их је Душан у својој држави установио и којима је своје намеснике провинција одликовао, пробудише у славољубаца тежњу, да сруше ауторитет слабога владоца и да у његово име сами владају. Под Душановом се снажном мишицом ови недостаци нису показали, али то би за владе сина му Уроша, који у својој 20 ој години није био толико снажан, да прими велику дужност: управу над пространим и међу силном властелом подељеном царвином.

Тутор Урошев Вукашин, родом из Зете, и који се није назвао цар, него «краљ» био је врло несавесан и није вршио своје дужности јер самога Уроша убије; последица пак тога била је што су Турци откидали комад по комад од српских земаља, а први успех у Македонији имали су са непажње српске. Како се царство Душаново по смрти му поделило на онолико делова, колико је било великих властелина, то је Македонијом око 1371. г. управљао Вукашин. Да би сатр'o Турке крене се 1371. године с војском од 60.000 и улогори на Марици, где и успе да одржи победу једнога дана над Турцима. Мислећи, да је тим свршено, војска је проводила време у пићу и весељу. Око по ноћи Турци дознаду за овај немар српске војске, те с 4.000 коњаника, начинивши ужасну ларму,

ударе са свију страна на српски логор и Срби буду страшно потучени а и сам Вукашин ту погине. Место на ком је била битка и сад се зове „Сирб-синдиги“ српска пропаст. Мало по мало Турци овладају целом Македонијом и сам син краља Вукашина, Краљевић Марко, прима власт Турака који је главни јунак наше народне епске поезије. Његова успомена као и оца му, и данас живи у Македонији, а владао је земљама од Шаре Планине до Тесалије; живео је пак у Прилипу, где се и сад познају развалине од дворова му. Исто се тако у тамошњим нашим песмама помиње и побратим Марков „бег Константин,“ који је владао северном Македонијом.

Примивши тако Македонију из српских руку почну Турци све већма напредовати. Због Вукашинове смрти на Марици, наглог напредовања Турака и глади у српској земљи настане права анархија. Српски престо заузме Лазар Грбљановић, чија жена такође вођаше порекло угашене династије Немања. Готово у исто доба крунише се за краља српског босански бан, мислећи да предузме дело Душаново, ну све узалуд. Турци су се више и више приближавали и принуде Лазара, после једне битке, да сам плаћа данак. Најважнија битка, која је решила судбину Србије и целог балканског полуострва била је на Косову пољу 1389. год.

Лазар и босан. бан Твртко разбију једном код Плочника велику турску војску. Султан Мурат да освети пораз крене се с огромном војском (300.000 људи), упадне у државу Вука Бранковића зета Лазаревог и на Косову пољу сукоби се с Лазаром и делом босанске помоћне војске. На Видов-дан 1389. год. отвори се страшна битка чије се последице и данас осећају. Изгледало је као да ће Срби победити, али у одсудном тренутку Вук Бранковић с одабраном војском напусти бојиште, те Турци одрже победу. Ну то је била Пирова победа. Оба цара падоше у битци. Бајазит, наследник Муратов и Стеван, Лазарев наследник, остадоше у истим односима као и њихови претходници, јер су Турци били тако скупо платили победу, да нису даље ишли. Мурат је пао од руке српскога јунака, Милоша Обилића, кога народна песма слави као и Краљевића Марка, а успомена на обојицу врло је жива у српском народу.

У Европи се са зебњом очекивао овај догађај, јер му се поимао значај. Па како Турци после косовске битке не пођоше даље, то се држало, да су Срби победили. Твртко је пак био јавио у Италији, да је победа на српској страни, те зато видимо француског краља Карла VI где у нотрадамској цркви у Паризу држи благодарење Богу, што хришћанима подари победу. Овај значајан догађај нашао је одјека у Фроасаровој хроници и московској беленци.

Чим се Турци опораве почну опет нападати и Бугарска је била у њиховим рукама 1398. год. Србија је пак у вазалним односима живела до 1459. год. Последње напоре чинила је Србија за владе деспота Ђурђа Бранковића¹⁾ најтра-

¹⁾ Султан Махомет овако је писао Ђурђу: „држава, којом ти владаш није твоја; она је наследство Стеваново, сина Лазарева и припада ми по праву моје бабе, која је била кћи Лазарева. Могу ти оставити део твога оца Вука „са Софијом“. Види у Дуке и Хамера. Софија је била под Србијом, над су је Турци заузели, а била је у држави старе племићке српске породице Бранковића.

гичнијег владара на свету и Прометеја српске државе; он је са Сибињанин Јанком допирао до балканских кланаца, позивајући Европу, да овом приликом истера Турке из Европе; ну све узалуд, јер егизам беше овладао по свима земљама и Србија буде покорена 1459 године; Босна 1463 где се многа српска властела потурчи али и данас говори својим српским језиком; Херцеговина 1483, један део срп. народа, у Црној Гори, остао је за све време турског господарства слободан. Тако су Срби, који су последњи на балк. полуострву дошли под власт Турака а први се ослободили, и Цариград највише задржавали Турке, јер око њих Турци изгубише читав век, губитак, који се није могао накнадити. У место да су Турци на Тибру или Лаби допрше само до Беча.

Нема пера, које би описало положај српскога народа по завојевању Турака овог јуначког али дивљег народа. Ну Србин је увек протествовао против ове владавине хајдучким четама, ускоцима и сеобама. Сеоба је било врло много у год. 1459., 1481., 1497., 1502., 1522., 1525., 1690., 1691., 1737., и 1753. Међу најзнатније долази сеоба у 1690 години, јер се је тад и преселило у Аустрију 37.000 породица, које се населе по Срему, Бачкој, Банату и Славонији, дуж дунавске обале до Будима. Сеоба у 1737 г. била је готово сва искасањена од Турака. Срби су се и на земљишту Аустрије јуначки борили у редовима њене војске противу Турака, за што су од царева добијали привилегије, ну које су, на жалост, остале на хартији. Кад му се тамо поче наметати унија и католицизам он се је бунио (1735 под Пером Сегединцем) и исељавао (1751 исели се 100.000 Срба у Русију близу Кијева).

Поред свију ових неприлика српски народ није малаксао, народни га је певач подсећао на сјајну његову прошлост, на читав низ владара, који су некад управљали судбином балк. полуострва, вера га је пак крепила на бољу будућност, те 1804 прене ванредном енергијом и извојује себи слободу од силне турске царевине; 1809 год. њен ослободилац Кара-Ђорђе маша се Босне и Старе Србије; крајем 1813 Србијом овлада Турска ну само до пролећа 1815 г., кад Срби ново устану под Милошем Обреновићем и ослободе се турског јарма својим мишицама; 1876 Срби из Босне и Херцеговине устану на Турке али тај устанак буде угушен. Последњим ратом с Турском успе Србија да присаједини један незнатан део српског народа и то ни у оним границама, које беше својом војском заузела. Бугарску пак тада ослободи Русија, Источна Румелија доби аутономију а Босна и Херцеговина пак предана је Аустрији на управу.

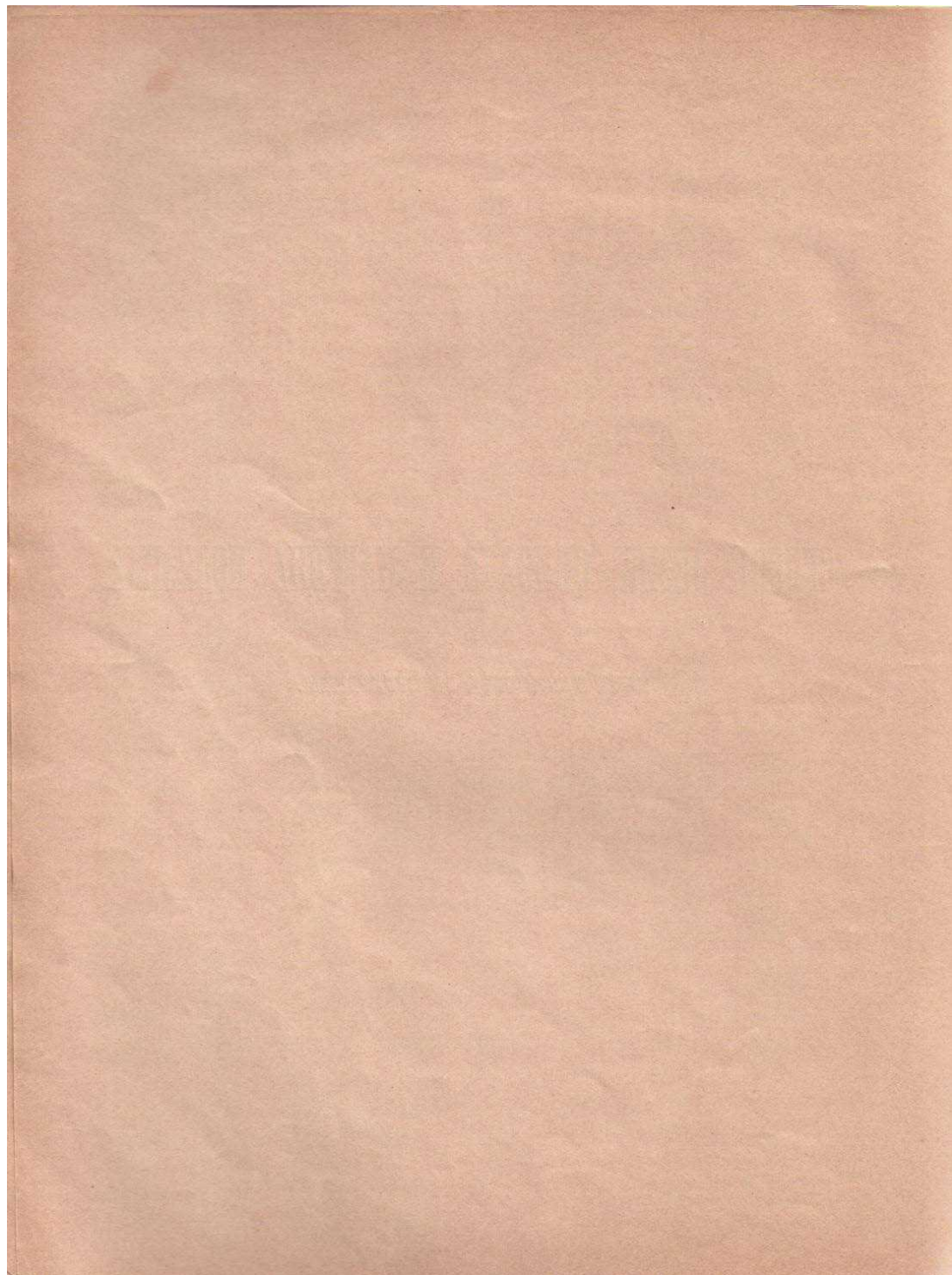
Тако српски народ, који је стекао несумњивих заслуга за европску културу, јер ју је вековима заклањао својим телом и данас трпи јарам туђинаца ма да је доказао, да је народ који љуби слободу, да за њу само живи и умире.

гичнијег владара на свету и Прометеја српске државе; он је са Сибињанин Јанком допирао до балканских кланаца, позивајући Европу, да овом приликом истера Турке из Европе; ну све узалуд, јер егоизам беше овладао по свима земљама и Србија буде покорена 1459 године; Босна 1463 где се многа српска властела потурчи али и данас говори својим српским језиком; Херцеговина 1483, један део срп. народа, у Црној Гори, остао је за све време турског господарства слободан. Тако су Срби, који су последњи на балк. полуострву дошли под власт Турака а први се ослободили, и Цариград највише задржавали Турке, јер око њих Турци изгубише читав век, губитак, који се није могао накнадити. У место да су Турци на Тибру или Лаби допрше само до Беча.

Нема пера, које би описало положај српскога народа по завојевању Турака овог јуначког али дивљег народа. Ну Србин је увек протествовао против ове владавине хајдучким четама, ускоцима и сеобама. Сеоба је било врло много у год. 1459., 1481., 1497., 1502., 1522., 1525., 1690., 1691., 1737., и 1753. Међу најзнатније долази сеоба у 1690 години, јер се је тад и преселило у Аустрију 37.000 породица, које се населе по Срему, Вачкој, Банату и Славонији, дуж дунавске обале до Будима. Сеоба у 1737 г. била је готово сва искасањена од Турака. Срби су се и на земљишту Аустрије јуначки борили у редовима њене војске противу Турака, за што су од царева добијали привилегије, ну које су, на жалост, остале на хартији. Кад му се тамо поче наметати унија и католицизам он се је бунио (1735 под Пером Сегединцем) и исељавао (1751 исели се 100.000 Срба у Русију близу Кијева).

Поред свију ових неприлика српски народ није малаксао, народни га је певач подсећао на сјајну његову прошлост, на читав низ владара, који су некад управљали судбином балк. полуострва, вера га је пак крепила на бољу будућност, те 1804 прене ванредном енергијом и извојује себи слободу од силне турске царевине; 1809 год. њен ослободилац Кара-Ђорђе маша се Босне и Старе Србије; крајем 1813 Србијом овлада Турска ну само до пролећа 1815 г., кад Срби на ново устану под Милошем Обреновићем и ослободе се турског јарма својим мишницама; 1876 Срби из Босне и Херцеговине устану на Турке али тај устанак буде угушен. Последњим ратом с Турском успе Србија да присаједини један незнатан део српског народа и то ни у оним границама, које беше својом војском заузела. Бугарску пак тада ослободи Русија, Источна Румелија доби аутономију а Босна и Херцеговина пак предана је Аустрији на управу.

Тако српски народ, који је стекао несумњивих заслуга за европску културу, јер ју је вековима заклањао својим телом и данас трпи јарам туђинаца ма да је доказао, да је народ који љуби слободу, да за њу само живи и умире.

ЈЕЗИК.

Прегледавши историју Маћедоније и Старе Србије, пређимо на остале особине тамошњег живља, на оне које карактеришу један народ а то су: *језик, обичаји и народна поезија.*

Чинећи разлику између две супротне народности оне су у исто доба она сила што у најтешњој вези држи у једној целини раскомадане елементе једног истог народа; јер може ли се замислити да су онде два народа где се један исти језик говори, исти обичаји држе и исте тежње осећају, и где се у народним умотворинама износе исти јунаци иста прошлост и догађаји. Са ове тачке да посматрамо народ који од толико векова живи у Старој Србији и Маћедонији.

Из разматрања историје видели смо кад се је завршило насељење српско-словенско на Балканском полуострву, видели смо међу тим кад дођоше Бугари народ несловенски; видели смо шта су Словени заузели и где им беху седишта, која не изменише ни до данас, а видели смо и појаву Бугара и њихово распрострањање.

Знамо да Стара Србија и Маћедонија у време доласка несловена Бугара беху густо насељене Србима, па је онда питање да ли је могуће да се они искорене па да њихово место заузму Бугари или да за врло кратко време тамошњи народ побугаре? Ово се питање намеће тим јаче што народ бугарски беше у врло малом броју и што је српски елемент Маћедоније и Старе Србије био врло мало времена под влашћу бугарских завојевача.

Још се веће питање намеће мислиоцу откуда је дошла Бугарима та мисао да претендују на народност Маћедоније, кад ни по историји, а као што ћемо видети ни по другим знацима не припада Бугарима? Али кад се узме на ум њихова етничка особина, грамзивост на све што је туђе још од прве појаве њихове на Балкану и то грамзивост на начин, који је само њима својствен и којим се данас у кулминацији служе, онда се то питање своди само на то да они претендују без доказа, без оправданих разлога, чему се противе све особине народа маћедонског, које ни у чему нису ни налик на особине бугарске као што ћемо у току даљег разлагања видети.

Ну има једна ствар која изгледа као да се свему томе одупире, а то је што се је народ у Маћедонији сам издавао за Бугаре, што је дало повода

необавештеним путницама са запада да их за Бугаре и огласе. Али се на ово питање одговара без по муке. Навала Турака на Балкан осујетила је све лепе снове и замишљаје наших старих владалаца и цео Балкан поста вандалски плен. Ну српски народ и у најцрњим данима својим не престајаше да помишља на ослобођење своје пркосећи свима неприликама, а крепећи се у томе умотворинама својим, које се не престајаху певати и у оно доба које се може назвати поноћи балканских народа. Чести устанци, јуначка Црна Гора која се једнако бори, хајдуци, ускоци све су то докази живота народа српског у она доба. Поноћ, и међу тим, беше на целом Балкану, па шта чине Бугари? Мирно носе турски јарам као верна раја падишахова, и онда је наравна ствар да је Србин био три у оку целе Турске, а Бугурин мирно јагње које две мајке сише, те је појмљиво да је онај који не хте да буде жртва насиља и вандалства турског придевао себи име Бугарин, али у духу свог српског језика *Бугарин*, а прави Бугари зову себе *Българин*. Овај факат што „Сърбитѣ сѣ се борили за своята политическа независимостъ а Българитѣ сѣ спали, сѣ се показвали покорни слуги на Турцитѣ” врло жалости г. Шопова те пита „какѣ тѣй въ време сѣрбскитѣ възстания македонското население до Шарѣ отъ страхъ е оставило националното свое сѣрбското название и е започнало да се нарича българско, а населението отъвѣдъ Шарѣ продължавало да исповѣдава своята сѣрбска народностъ”. Нека се г. Шопов не чини малоумним, није народ српски почео да се зове тим именом „въ време сѣрбскитѣ възстания” новогa доба, но је Србин чинио „възстания” непрестано од како је роб, па будући у суседству народа који не чинећи никаквих „възстания” мирно и спокојно живи, почео је ради свога спокојства да се издаје и сам за Бугарина и то можда још у почетку ропства, а што се из истих разлога и Грци не зову Бугарима, што наводи г. Шопов, то му не вреди ништа, јер ће ваљда признати да су само Срби били толико одважни да и у највећој беди под Турцима чине „възстания”.

А кад хајдук кликну, кад шара пушка плану и кад „Србији бијел дан освану” доби Турска нову незалечену рану, Македонци оставши и даље под Турцима издаваху се и даље за Бугаре не смејући ни поменути имена српског.

Међу тим западни путници: Каниц, Хан, Лежан, Ами Буе, Гризбан, Барт, Ибри и Макензи и т. д. који не познаваху ни историје тога народа, ни језика, ни обичаја ни појезије нити других особина, бележаху просто да свуда у Македонији и Старој Србији живи бугарски елеменат. Ослобођена Бугарска туђом крвљу, позива њих за сведоке, али какви сведоци у њихову корист могу бити ти путници видеће се из овог примера. Хан је путујући забележио да му је на питање један „Бугарин” одговорио „ја не знам” незнајући да тако каже Србин, а Бугарин би рекао: „азъ не зная”.

Рекосмо да је Балканско полуострво пре доласка Бугара било насељено српско-словенским елементом, који је говорио језиком српским, који се и до данас одржао и очувао све особине своје. Бугари пак дошавши донели су и свој азиско-татарски језик па дошавши у додир са Србима примили од њих језик, и

тако га немилосрдно осакатили и онаказали да је он данас најоригиналнији језик од свију словенских изгубивши све оне чиме се словенски језици карактеришу, и данашњи језик Бугара иза реке Осме представља стари првобитни тип побугареног језика словенског, дакле прави бугарски језик у данашњем смислу. Зона пак између Осме и Искра је прелаз у српско-словенски који је са данашњим српским књижевним језиком у најтежњој вези, пошто се развијаше по свима правилима развитка језика, тако да се свему може наћи оправданих разлога за што је у њему нешто овако или онако, и то чисто у словенском духу.

Па кад је то тако онда да помотримо да ли је језик Маћедонаца онај измрљени и онакажени језик бугарски или је то језик са чистим особинама српским и словенским. Најбоље би за то било кад бисмо имали пред собом језик правих Бугара, којим они одевају умотворе своје и језик умотвора Маћедонаца. Но првог на жалост нема, јер Бугари или неће да износе песме свога народа да свет у њима не би видео прави бугарски језик или их никако и немају, а оно што себи приписују нису њихове већ су то српске песме дотериване на најспекулативнији начин на бугарски калуп, па немајући својих похиташе у сувишној ревности својој да покупе и пред свет изнесу умотворе српског народа из Маћедоније и Старе Србије називајући их „Български народни пѣсни“, или Български народни умотворения“, а колико су то бугарске народне песме и бугарска умотворенија видећемо доцније, сад пак да напоменемо шта Јагић о њиховим скупљачима вели: „оправдана би жеља била, вели Јагић данашњи први капацитет славистике, да њихов пример не само не нађе последника но да сами Бугари поправе оно што су покварили“ (Archiv für slavische Philologie, vierter Band drittes Heft 472.). Ну у оскудици песама рећи ће можда ко, послужимо се другим чим што је писано правим бугарским народним језиком. Ово је лако приговорити али је тешко послужити се, кад они немају ни граматике од вредности Даничићеве граматике, нити речника у вредности Вукова речника, и према томе може се мислити какав је хаос у књижевности јадних Бугара, али и ово се правда тиме што кад би написали граматiku и речник у њима би се морало казати шта су особине бугарског језика и онда се не би могле присвајати српске песме које немају тих особина. Па немајући свега тога ми ћемо се послужити како можемо, макар и збиркама њихових шовинистичких скупљача које ће се за дивно чудо окренути баш против Бугара.

Српски језик као и сви словенски језици има деклинацију, и то са 7 падежа. Поједини предлози који су се у старом словенском језику слагали са извесним падежима слажу се и данас у српском језику са дотичним падежем. Бугарски језик не познаје деклинације и сви се предлози слажу са првим и јединим падежем бугарског језика. Бугарски језик није изгубио флексију природним начином у току свога развитка, као што је случај са новим романским језицима, не, већ све особине данашњег бугарског језика јављају се још у оно доба кад су стари Бугари почели да дотерују српско-словенски језик на свој начин у духу свога језика и онда није ли иронија кад се Бугари онако високо размећу дока-

зујући да је бугарско-словенски језик онај на који су Кирило и Методије превели свете књиге, чему се противи језик Зографског јеванђеља, Клочевог глагољаша, Маријинског и Осемановог јеванђеља, супрасалског рукописа, Савине књиге, па и Астромировог јеванђеља и т. д.; јер језик споменика показује особине својствене ма ком другом словенском језику само не бугарском. Мисао, у осталом да језик Кирилов није бугарски, већ панонских Словена непобитно је утврдио Миклошић у предговору своје науке о облицима, а бранио ју је тако да ју је и покојни Шафарик пред смрт примио. (Види «Диоба словенског језика од Даничића стр. 4 и 5.) Немање промене и сам Шопов признаје говорећи: «Карактерна је црта свију бугарских наречија што немају ни трага од склањања» па за то и пише «отъ единъ од Охридскитѣ патриарси». Међу тим језик Македонаца познаје «склањање» и онда је ли тај језик бугарски? Бугари н. пр. мењају именицу овако:

1. падеж учитель-тъ
2. « на учитель-тъ
3. « на учитель-тъ
4. « учитель-тъ

Узмимо сад примере из Македоније и Старе Србије и то из Зборника које су Бугари огласили за Зборнике бугарских песама н. пр.

Га ти којам коња вересија (Мил. 129)¹⁾

Нећум го мајко овчара (Мил. 369)

Поклонете домаћину (Мил. 477)

Навези ми Радо китен бел тестемен

Навест ћу ти Пејо како ћеш го носи (Верк 318)²⁾

А шта тек да кажето за примере које нам пружа богата збирка И. С. Јастребова (Обичаи и пјени турецкихъ Сербовъ) нпр.

Фала Богу, фала јединоме

Драги Боже помози свакому

Сваком брату по своме занату

или цела ова песма:

А мој драги амбер душом дише

Десном руком и перстом пише

Лунацима на оружју светлом

Девојкама под громом бијелим

Тешко земљи куда војска прође

И девојки која сама дође

Првог јутра биће прекорена

Да си арна не би дошла сама.

¹⁾ Значи Зборник браће Миладиноваца „Български народни пјени“ Загреб 1861.

²⁾ Значи Стефана И. Верковића „Народне песме македонски Бугара, Београд 1860.

У осталом у целој збирци Јастребовљевој речи, које се у српском деклинују, деклинују се и тамо.

Ето г. Шопове македонски језик има не само трага већ и право мењање, а бугарски и сами велите да нема ни трага, па сами судите да ли је то бугарски језик.

Као год именице исто тако и придеви у бугарском језику остају увек у облику првога падежа, али такав случај није са заменицом она се у бугарском мења и то 1. п. азъ (ја)

2. « мене, ме

3. « мени, ми

4. « мене, ме даље тој (тај); того го; он; него, го; њему, му; него, го; нимъ, имъ, и т. д. Ови примери остади су српског утицаја који се поред свега осакаћења од стране старих Бугара одржаше да јасно пркосе свима њиховим натезањима. Флексија особина свију Словена, остала је и у бугарским заменицама, као траг српског утицаја на татарски, који је под своја правила онако накардно ставио српске именице и придеве, оставивши их без флексије. Ну при свем том што Шопов тврди да Бугари немају ипак имају трага од мењања н. пр. „живота на човека е кратъкъ“ или у „Свободи“ бр. 483 читамо „на министра Хр. Бѣлчовъ“ и ако је номинатив човекъ и министръ, али бугарски „књижевници“ веле да су ти облици постали наставком а, а ово од скраћеног тъ?

Један једини од словенских језика који има артикал (члан) ту највишу силу бугарских шовиноста, то је језик бугарски, а члан му је тъ, та, то који се ставља иза именице н. пр. учитељ тъ, дума та селото, ну ако испред именице стоји придев онда члан прелази на њега н. пр. големото село. Овога члана нема у целој Македонији, у Старој Србији још мање, и г. Шопов би ваљао да са много примера потврди обратну кад вели: „члена е карактеристическа чѣрта, която съединява македонското съ българското нарѣчия“ (Народността и языка на Македонцитѣ стр. 51) јер се ово из Јастребовљеве збирке не види а осталим збиркама бугарских пријатеља и не верујемо, јер је код њих на ово нарочито обраћена пажња те члан свуд дометан, али се ту опет противе друге српске особине, ну где у Периодичким списанијама књ. XIII 1885 г. скупљач је заборавио да domeће члан, па је испала цела песма „Рабро јунак и сури јелен“ без члана и што је најкарактеристичније песма је из Шоплука. И Köhler а по њему и Шопов тврде да је ово члановање по свој прилици постало утецајем трачко-илирским, па за што онда да није могуће да ако се у Македонаца нађе нешто слично и ту буде утецај трачко-илирски као што је било утецаја на албански и нови грчки језик; у осталом у Македонаца је врло редак случај члановања на бугарски начин. У исто време не треба бугарско члановање мешати са показном заменицом која се и у нас употребљава н. пр. „гомила та отишла је после Пилату. Бдин (Историја бугаризма 386) наводи да се око Шумена и од њега даље на исток говори н. пр. Къко искътъ утъ чилъкъ-тъгу? где би Бугарин рекао: Какво искатъ от човѣкъ-тъ? У првом примеру је показна заменица у 2. падежу те замењује срп-

ске наставке а у бугарском остаје непрестано тѣ, па за то је тѣгу заменица а бугарско тѣ је прави члан.

Бугарски језик не зна за инфинитив већ га исказује презенсом са да «аз могу да чека». Србин би казао «ја могу чекати» исто тако говоре и Македонци. Српска народна песма каже «На Марици бијелити платно» и ако би могло да се каже «На Марици да бијели платно» па да се стих не крњи. Немајући инфинитива Бугари страшно натежу те отуд и Шопов пише онде где би Француз рекао «*rouir*» са инфинитивом, за са презенсом и са да н. пр. «за да докажати». Међу тим у Јастребова налазимо оваквих примера:

Он ће љубу *откушит'* *отхранит'* (93)

Оне ти се *прекршати*

Све ће село глобу *дати* (155) или још боље у Верковића: *Навест'* *ћу* ти Пејо како *ћеш* го *носи* (318). Може ко приговорити е па то је инфинитив у творби футура; тако је, али Бугари не образују футур тако, већ место инфинитива долази опет презене: *той ште е* или *той ште буде*, а у овим примерима је футур образован са свим на српски начин. У последњем примеру (из Верковића) основа *носи* употребљена је ради стиха место инфинитива *носити*. Македонци творе футур и са свим по српском начину и са *ћу*:

Створићу се сиви соко. (Верк. 327)

Разболиће се твоја-та мајка (Мил. 13).

У српском и македонском говору налазе се гласови Ђ и Ћ којих у бугарском нема, а Даничић је према тим гласовима огледао да састави «Диобу словенских језика», за које му је гласове Шлајхер написао: «*Mit dem gesagtem haben Sie nach meiner Meinung den Nagel auf den Kopf getroffen*. Да *ђ* и *ћ* са гласовима *ц*, *џ*, *њ* и *ј*, којих нема у бугарском, потпуно владају у Македонији, уверићемо се из народних умотворина и то оних које су браћа Миладиновићи и Верковић мучећи се да избегну чисто српске гласове *ђ* и *ћ* крпарили са *г* и *к* или *кѣ*, *гѣ* или после њих писали групе у којима је *ј* (*јо*, *ја* и т. д.) што би чинило *кј* и *гј*, а Миклошић у «*Lautlehre*» стр. 588. води о гласовима *кј* и *гј* да очевидно стоје ближе српском него бугарском језику.

Још 1816 г. кад нико није ни мислио да ћемо морати тако рећи силом своје да узимамо од суседне браће пише у своме «Огледалу» Кирилъ Тетоець (Тетовац, Хтетовац) *Пейчиновић*: *лажеѣим*, *ће*, *Стоишѣа*, другѣи веру во среѣа кой *ће* го срететѣ, *ѣаолски*, на *Ђурѣв-денѣ*, у последња два примера као и у другим где би требало да буде *ђ* пише *ћ* из разлога што *ђ* не беше још створено. Даље Кирило изговара заменицу *ја*: а га *гледамѣ* оу едни *лудѣ* *люди* (стр. 132). Године 1822. Вук Карацић издао је књижицу «*Додатак к санктетербургским сравнителним рјеченицима свију језика и наречија с особитим огледима бугарског језика*», којој беше задатак да открије и прикаже свету бугарски језик који дотле беше са свим непознат филолозима, јер Добровски 1814. сматраше бугарски језик само за дијалекат српског језика, Кошитар 1815. знао је само то да се у бугар-

ском језику додаје члан на крају речи. Караџић то учини огледима из св. писма и једном збирком народних песама из Разлога, а то је источно од Струме, и том му приликом беше неопходно да у разлошким умотворима стави гласове ђ и ћ који се тамо говоре, а на једном се месту правда и за употребу инфинитива јер додаје у бугарском језику нема начина неодређеног.¹⁾ У самом почетку бугарске књижевности имамо сведочанство првог граматичара бугарског Неофита игумана рилског манастира који у својој „Болгарска граматика“, Вѣ Крагуевцѣ 1835 на стр. 180 и 181 каже како су ђе и ђу (ке и кю) подражавања Србима јер Срби говоре у место хошту — хоћу у место хоштеши — хоћеш, чиме он у једно исто време казује чији су дотични гласови и какав им је изговор, а на стр. 182 наново тврди о прилозима времена садашњег ходейке или ходейкен (ходеиће, ходейкен) да је то „по подражанију Сербовѣ“. Простији Маћедонци у писмима служећи се својим матерњим језиком употребљавају ђ и ћ. Ђорђе М. Пуљевски Мијак из Галичника, као неучени и нешколовани Маћедонац у своме Речнику 1873 и 1875 поводећи се за својим осећајима а никако извештаченом ученошћу пише редовно српске гласове ђ и ћ, а у предговору вели да речник пише маћедонским наречјем за то што у Маћедонији не разумеју бугарског језика. П. Драганов наводи како Маћедонци неће да читају Неофитов бугарски превод новог завета, говорећи: *Шопе ли ќе се чинимо*, јер Маћедонци називају Шоповима праве Бугаре, ну Шопови су прави Срби, а овакав назив Маћедонаца за Бугаре дошао је отуд, што су Шопови у непосредној близини са Бугарима, прост народ, не разбирајући за разлику између њих и Бугара, назвао је Бугаре именом Срба Шопова, а да Шопови и Бугари нису исто сведочи и К. Иречек у својој историји Бугара (стр. 137 и 138) речима: *Шопови се разликују од осталих Бугара како карактером и наречјем тако и оделом и обичајима*, ну ми ћемо у осталом показати у једну песму из Шоплука која носи чисто српски карактер. Па ни бугарски скупљачи Миладиновићи и Верковић нису могли да избегну употребу ђ и ћ за умотворе Србо-Маћедонаца и ако су се тога као ватре чували, тако у Верковића има у истом стиху на стр. 54 и к и ћ *Јаз ќе никна ж'лго цвеће*, на стр. 55. *Керко мила керко* а на стр. 337. *Марије ќерко Марије*. У велеским и дебарским песмама свуда је писао ђ, ћ и ц:

Ђурђа ми перет на река
Срдит ми ага на међа (361)
Трећи синџир се мали девојки (353)
Нећум ја мајко Хоцова ќерка
Хоцова ќерка од Тиквеш (321)
Она кучка ђидија
Она ќе каже на брата ми (309)
Еј овчари браћа моја (339)

¹⁾ То беше језик наших Субугарица, а не прави бугарски.

За тим у Миладиновића :

Нејкиме мома буљукбаш (339)

За тњки *веђи* четрнадесет (236)

Оти сам *туђин* моме *туђин* јабанац

На *чужа* земја моме на чуж вилајет (456.)

У овом последњем примеру, вели Новаковић, (Глас XII, 34.) чуж је од туђин растављено само једном врстом" те је «очевидно преписивачева уметка» што показује са каквом је тачношћу и намером купљена збирка Миладиновића. Исто тако Новаковић и на стр. 32 за стих 297 из Миладиновића «И је усук *свештици*» из песме за коју је забележено да је из Призрена примећује «да је свештици пре из пера онога који ју је забележио него ли из народних уста», јер се у истој песми налази стих «Стојане, синко рођене.» Исто тако буди му сумњу у тачност преписа и стих: «Той што научи чужина, да одађат момчина-та (Мил. 400) где је *чужима* покрај *одађат*.

Јотоване је веће у Маћедонаца но у Бугара, ближећи се српском; у овом највећу улогу игра наставак *ије* који је често у служби грађења множине, на против у бугарском због немарности ка јотовану из *ије* постало је е, ради одбачене ј (*цветије*, *цвеће* — *цвете*). Да прегледамо примере из којих се ово даје видети заједно са осталим појавама секундарног јотованја.

1. *Цвеће* (бугарски *цвете*) говори се по целој Маћедонији и у песмама долази врло често, сем тога има каткад и *цвећина*:

Дилбер Стана *цвеће* црвено (Верк. 335.).

Кроз ливађе *цвећа* расцутиле (Мил. 10.)

2. Браћа долази такође врло често:

Слушајте слушајте прелшли *браћа* (Верк. 313).

Еј овчари *браћа* моје (Верк. 339).

3. Пролеће:

От тринаесет *пролеће* (Мил. 419).

4. Ливађе:

Ти оста'ам нивје и ливађе (Мил. 286).

5. Љуђе (из множ. *људије* бугарски *људе*):

Ал' је от Бога ал' је от *љуђе* (Мил. 262)

6. Пруће:

Набраф *пруће* смрко'и (Мил. 370 написано *праће*)

7. Лисћа:

Дете плаћет дур' *лисћа* се ронст (Мил. 17).

8. Вође (из *водије* т. ј. *воде*).

И за *вође* мајко леко'ити (Мил. 143).

Трећи, трећа, трећо такође је врло често:

Трећи, танец води млада Секулице (Мил. 451)

Треће-та је моја мила сестра (Верк. 355).

Трећо добро прелепа невеста (Мил. 300)

Метатеза из *јд* у *дј* па после спајање у македонском језику је са свим по српском начину нпр. *дође* (из *дојде*), *изнађе* (из *изнајде*), *нађе* (из *најде*):

Крај Анђелина *дође* (Верк. 322)

Кој ми се јунак *изнађе* (Верк. 334)

Кој ми се јунак *нађе* (Верк. 348)

Особита љубав за *ђ* и *ћ* није мала у Македонији тако да се у тамошњим дијалектима и други сродни сугласници претварају у *ђ*. У штампаним изворима има у Бојацијова, који је о томе и белешку начинио, примера у песми:

Ти да ме береш да ме *нађигиш*

Да ме *нађигиш* ћитка мешана (Пер. спис. IX—X 91).

Збирка Миладиновића има неколико примера који би ако су тачно записани показивали да се каткад *ђ* чује место *ј*:

На'си те молим по *ђедно* (гједно) момче (Мил. 401)

Бас (гасъ) за тебе си умирам (Мил. 391).

Ово је узето из расправе Ст. Новаковића „*ђ* и *ћ* у македонским народним дијалектима”. (Глас XII, 39, 40, 41) који је ову ствар лепо претресао са гледишта чисте науке. Новаковић је научник првога реда и исцрпао је ову ствар онако како ваља, имајући прилике да се о истини увери и из живих уста народа македонског, ограђујући се од пристрасности: „рад сам овде да што смотреније и што објективније испитам то обележје” т. ј. обележје што сви становници Македоније „имају једну црту заједничку а то је што сви у замени старог словенског *жд* и *шт* имају одсудном већином гласове *ђ* и *ћ* са врло ретким изузецима од којих су многи још сумњиви” (4 и 5). И Новаковић заиста зазира и објашњује сваку ствар дубоко и темељно а не као Дринов, Шопов и др. који не оснивајући своје тврђење ни на каквим стварним разлозима пишу дебеле књиге пуне вике и буке достојне беспослених људи.

Македонски језик има каткад у 3. лицу сад. времена *т*, које се у српском одржало једино у 3. лицу сад. времена у *јест*. У бугарском *т* нема, а српски споменици средњег века, који су по језику ближи македонском него ли данашњем књижевном језику српском имају редовно *т*. Македонац би рекао: *дават*, *видит*; Бугарин дава, види.

Старо-словенско *ж* прешло је вели пок. Глигоровић у свом „Очеркъ путешествія по европ. Турціи” на истоку (иза реке Осме) код правих Бугара у мукли глас *ѣ*, који су знак многи тадашњи књижевници унели у бугарски књижевни језик (в. Буквар Беровића 1824.) али је доцније опет замењено са *ж* што је и остало. Ну то је са свим све једно, писало се у бугарском *ж* или *ѣ* увек се јед-

нако изговара, међу тим Маћедонци на место *ж* имају *а* нпр. Брејаци: пат, рака; или *о* Мијаци и Шопови око Дабра и Хтетова мож (муж), пот (пут) рока (рука); или *у* нпр. шопско наречје, које се по К. Иречку, а нарочито бугарском филологу А. Тодорову, врло приближава српско-хрватском, између осталог и тиме, што *ж* изговара као *у*. И сад је питање да ли је то ближе бугарском или српском кад *а*, *о*, *у* чине једну *ѣ* и *ж* чине другу групу. Према томе разлика је већа између *патъ* (читај *пѣтъ*) и *пут*. Прва група *а*, *о*, *у* чини српску особину, замену *ж* јасним гласом, а *ж* и *ѣ* бугарску, замену *ж* муклим. Дринов узима да је замена *ж* са *у* могла „врло лако” постати на бугарском земљишту. Ну начин којим се је у бугарском од старог-слов. *ж* дошло до *ѣ* Миклошић овако објашњава: од *о* постало је *ѣ* па онда назал брзо по том отпао. У IX. веку у Бугара врло ретко долази назал, а од тог доба нема га никако. Да је *о* још раније прешло у *ѣ* види се и по томе, што му трага у бугарском никако и нема: у бугарском је одмах из *ж* постало *ѣ* а за тим *ѣ* (Lautlehre 34, 35, 93, 368).

Словенски свршетак на *ж* у првом лицу једине сад. вр. на западу је често ем на истоку *а*. Код нас је изузетно виђу, вељу, могу, хоћу, нећу, код Шопова се ту свуда употребљава ем *м*. у: можем, као српско кажем, итд. и обласно: можем и морам.

Словенско *ѣ* на западу је *е* на истоку *я* (ѣ): западно бел (бео) источно бјан; хлеб, хѣаб. Ово примећује Глигоровић, који је 1845—6. путовао по Маћедонији. Да се *ѣ* у бугарском изговара као *ја* тврди и Миклошић (Lautlehre 365).

Бугари немају прилог времена садашњег а Маћедонци имају:

Ела ти се веће здодеало
Мене болан, сестро, *мѣдаећи* ✓
Или дворје, сестро, *метеећи* (Мил. 242)
Вака *велеећи* (Мил. 430)
Руса коса *илетеећи* (Мил. 432)
Уште така зборуећи (Верк. 334)
Седећум вино *шјеећум* (Мил. 148)

Јастребова и да не наводимо.

Ну прилог вр. сад. једна је од најинтересантијих особина маћедонског говора. Помињати Пејчиновић Хтетовац га употребљава тако да се потпуно на-слања на српски нпр. „*готовећи* се да се исповедамо” (стр. 96), „така учећи и кажуећи му” (108), „оваја чинећи мене неће заборавите” (111), „што смо го про-пудиле лошо чинећи,” али ослањање на српски потпуно избија у примеру „будући се наместисмо на харно место” (89) где се прилог вр. сад. фонетички са свим идентичан са српским, потпуно скаменио у прави прилог.

Бугарин никад не почиње питање са „да ли” „што ли” или „је ли” но увек глаголом или именицом, иза којих увек ставља речицу ли нпр.: писа ли? ходи ли? Маћедонац каже:

Ела ти се веће здодеало? (Мил. 224)

Што је тебе голема невоља;

Те си, горо, тако увенула?

Да ли ми те сунце изгорело?

Да ли ми те слана попалила? (Јастр. 253).

У српском и македонском говору глаголи могу стајати и у средини речице и на крају, у бугарском увек у средини и то одмах до или са свим близу до подмета: «както *раята*, тако и *пакълѣта* сѣ направени само за християне а *невѣрниците* ги нѣма никакви по она свѣтъ» српски: Како рај тако и пакао само су за хришћане направљени а неверника на оном свету никаквих нема. (Бдин «Историја Бугаризма.» 210)

У бугарском језику нема поређења као у српском, где се придев мења, већ у њих придев остаје стално исти нпр. високо, повисоко, највисоко; добро, подобро, најдобро; нити се у њих придевом изведеним од именице казује својина као у српском нпр. човечији, Јанков, већ се место тога својина у бугарском изражава предлогом *на*, за то све, што је у Шопском и Македонском српском *налик*, јесте само српско:

И *Дојнини* девет брате (Пер. спис. књ. II. 1882.)

Полегла *божеја* мајка (Пер. спис. књ. XXI 1887.)

Ај от тува *свински* ћерки

Свински ћерки *пасји* ћерки (Мил. 50).

И Иречек је признао и доказивао да *л* и *р* у бугарском не могу никад бити самогласни гласови, у ствари је заиста тако; источно од Осме никад и нису самогласници већ увек сугласници, западно од Осме и у Македонији су самогласници, што је очевидно доказ српске особине. Бугарин би рекао *слѣза*, *крѣвъ*, *крѣстъ*, *трѣнь*, Бљгаринъ са тупим звуком *ѣ*, али за то што је *л* на западу самогласно, оно је у српском и македонском прешло у *у* сунце, кунем. Ну изговарало се оно као *л* самогласно или као *у* са свим је све једно, главно је да долази у категорију самогласника, што не може бити особина буг. језика:

Веће ми је сабја *рѣсана* (Мил. 127)

Међу то'о црно море (Мил. 164)¹

Кога ћеш идеш кај црно море (Верк. 340)

Да ти западем две жолти свеће (Веро. 335)

Булчица сѣзи ронеше (Пер. спис XIII).

У овом последњем примеру бугарски скупљач написао је *сѣзи*, а *сѣзи* и *сѣзи* није све једно, јер прво показује да је *л* самогласно, а друго да је сугласно, па је питање чија је особина.

Полувокал *ѣ* у бугарском долази не само у место старог словенског *ѣ* и *ѣ*, већ и на место неакцентованог *а*, а да долази и на место старог словенског *е*

¹ У Миладиновића се самогласно потврђује у речима: *брго*, *фрѣам* и *врѣам*, *калѣрма*, *нацрѣм*, *крѣнем*, *трѣкалам*, *трѣало*, *трѣло*.

види се из речи каменъ, која данас у бугарском гласи камънъ или камъкъ. У српском пак полувокали замењени су чистим јасним гласовима и то на а, дијалектички пак и са е, и то у неоспорно српским крајевима који се граниче са Хрватима, па и каже денас место данас (в. Lautlehre 388), у чистим дакле српским крајевима чује се ден место дан (у бугарском је дънъ). Јастребов, који је у македонским умотворима бележио дан, као што се тамо и говори, за то је навукао на се „велику сумњу“ Дринова!

Заменица сав, сва, све у бугарском гласи всичкий, всичка, всичко а сви каже се всинца: Шопов пише: всичко що се однося; Македонци имају исту заменицу коју и Срби:

Још да имам црне очи

Све би света помамила (Јастр. 155)

Сви троица су бећари. (Јастр. 154)

Сви сватови чохом покријени (Јастр. 401)

Бугарски језик не зна за јотацију и има велику тежњу да употребљава нејотоване вокале место јотованих: едно место једно; е место је. У македонском је са свим друкчије; тамо јота игра врло велику улогу долазећи чак и онде, где јој ни у српском нема места: јузда место узда; јубава место убава:

Међу Јупек међу Ђаковица (Мил. 52.)

Лов ловија за петнајест д'на (Јастр. 259)

И обиметну Јужичку наију (Збирка Качановског 547)

Српска заменица ја употребљава се у Македонаца такође као ја, бугари кажу азъ. Само између Штипа и Мелника источно од Перин-планине чује се јаз или јас; али рекосмо да Бугари имају велику тежњу да избегну јотацију, овде је пак јотација очевидна, дакле јасно је као дан да није бугарска особина.

У првом лицу множине Бугари код глагола имају м, Срби мо, Македонци мо и ме н. пр. код Верковића „Доста сме јели печени јагањци; доста сме пили то рујно вино.“

Најзад и акценат, најнежнија особина језика, посве је различит у Бугара од Македонаца, чији се акценат потпуно приближује српском акценту, разликујући два дуга и два кратка акцента, док бугарски, вели Миклошић (Lautlehre 376), чини се да не разликује дуге и кратке вокале. Још отац Неофит и Христодуло Костовић, вели Иречек, приметили су разлику у нагласку на западу и на истоку; та је разлика, вели даље, велика и придаје спољњем биту језика особити карактер. На западу је акценат обично на првим слоговима, никада на последњем, а источни га говор премешта чак и на крај речи. На западу се каже: глава, вода, закон, планина, нећем; на истоку глава, вода планина, закон, неща.

Из свију ових упоређења која доведе изведосмо, јасно је као дан, да језик Македонаца стоји са свим близу језику српском. Српске особине језика престају на реци Осми. Разлика у говору одовуд и одонуд Осме тако је велика, да се људи фактички не разумеју. Истина је и то, да језик свега становништва Маке-

доније, није један исти дијалекат; али се не може порећи ни то, да сви дијалекти носе (не узимајући на ум ситне разлике) један тип, који овде изнесмо, и то тип који према бугарском чини нешто са свим оделито, у толикој мери, да никаква ватезања свију бугарских шовиниста и сва њихова пропаганда, са егзархатима и секретарима њиховим, није у стању наћи ништа заједничко. Бугарски језик јесте онај словенско-српски језик, који је од Бугара тако татарисан, изгубивши као што видесмо све особине словенске, а српски и маћедонски задржао је све те особине, развијајући се у духу чисто словенском, а ако и има каквих раздалака, ти нису ни из далека такви, као што је језик одовуд и одонуд Осме, јер ни између шопског и српског, нити између маћедонског и српског, нису тако велике и битне разлике, као између говора источних Бугара и Шопова, или Бугара и Маћедонаца.

Према свему овоме као сунце је јасно, да на основу језика Бугари не могу имати никаква права гледајући на неослобођене Србе, то право припада само Србима, јер ни време, ни фалзификати народних песама, окренутих на бугарски језик, ни шовинизам не могуше изгладити прави српски језик, и онда се види какво је оруђе језик у рукама бугарских шовиниста и како су јаки разлози којима они располажу у својим извођењима.

Признајемо и то, да између књижевног језика у краљевини Србији и српског језика у Маћедонији има неких малих разлика, али и много већа одступања наука би допустила, а да не рече да је то други језик, а још мање да је то бугарски, са којим ништа заједничког нема.

Ну ми смо у почетку грешили, огласивши све што год није строго по правилима српске граматике и синтаксе, за бугарско, као да српски језик не сме имати својих дијалеката као што је језик Маћедонаца и Шопова. Бугари су се овога дохватили и стали доказивати да све, што није по правилима српске граматике, то је бугарско, и ако маћедонски, према бугарском, стоји као засебан језик, а према српском као дијалекат. Ну о томе се ваља освестити и не давати свој језик онима, који немају ни једне од особина његових, јер би отуђивања могло бити само онда, кад би отуђени део припадао граматички и синтактички другом језику, ну овде није такав случај. А браћа Бугари се не стиде, да при свајају и оно што није њихово. Вдин на стр. 255 своје „Историје бугаризма“ изводи овај врло занимљив начин бугарског отимања: „Неки г. Спас Вацов за време нашег рата с Бугарима врљао је по околини Пирота, па је и он пронашао нешто што је било вредно у „периодичким списанима“ одштампати. Тако вам ређа он чисто „бугарске“ речи: пловка, пловак, гуска, гусак, заструг, заструзи, разбој, секира, мешина, стог, покровац, покров, виљага и т. д. Те речи имале су да докажу, да у пиротској околини живе Бугари. Ми знамо, а зна и сваки други зналац нашег и бугарског језика, да су ове речи српске, али г. Спас Вацов тврђаше да нису и ево како је доказао. Молимо само да се не изненадите овим великим начином доказивања: он је поред сваке наведене речи написао и пре-

вод на бугарски и тако је доказао сјајно. Није ли ово ђенијално? Има ли где веће ругобе?

Пловка, пловак — (бугарски) патица, патџк, јурдечка и т. д.

Ово је дакле јединствени начин доказивања коме не треба коментара. Ето и таквим се средствима служе наши далеки суседи, што нека им је на част! —

Најзад да споменемо и овај врло занимљив пример, који је забележио Гончевић путујући у Стару Србију и Македонију са Бугарином Петровом и који пример просветљује близину језика тамошњег становништва са нашим и бугарским:

У Прилепу, на пијаци пред нашим ханом, стајаше неки продавац грожђа и Петров стаде с њим разговарати бугарски.

— *Не разумем!* беше одговор.

Смешећи примакох се и рекох му српски:

— Овај Бугарин пита, колико грожђа обично дневно продајеш и по што је?

Човек ме одмах о томе извести и ја га запитах даље: одакле је.

— Из Прилепа

— Из Прилепа? Али ти говориш чисто српски, без дијалекта.

— Ишао сам више година преко лета у Београд, где сам радио.

— Дакле ти говориш само зато упаде Петров, ликујући.

— Бога ми, одговори пристојно продавац грожђа: *та српски говоримо ми сви још од детињства*, али само не тако чисто као у Београду, где сам се ја усавршио у језику.

Даље приповедаше Старо-Србијанац, да не само он, него хиљаде његових земљака, сваке године одлазе у Србију, да тамо преко лета раде.

— За што не идете у Бугарску? прекори га Петров.

— *Јер тамо рђаво разумемо људе, а у Србији чујемо свој матерњи језик.*

НАРОДНИ ОБИЧАЈИ.

Боље је да село угине но у селу адет.
(Српска нар. пословица).

Само овај једини факт, што народ у Маћедонији говори српским језиком, довољан би био да обелодани, да су Маћедонци Срби, а не Бугари. Али овај факт није усамљен, њега потпомажу још и народни обичаји и народна појезија.

Кад погледамо на обичаје, који се врше у краљевини Србији, па за тим загледамо у обичаје народа у Маћедонији видимо потпуну истоветност. Какве су свадбе, крштења, погребни, крста, сабори и игре у Србији, такве су исто у Маћедонији и постепено се губе и завршују онде, где одредисмо свршетак српског језика, који карактерише Маћедонију и одваја је од Бугара. Сви митолошки осећаји народа у Маћедонији истоветни су са истим обичајима у Србији, а на челу свију обичаја сија српска **Слава**, јер су Срби једини народ на површини наше планете, који славу слави и отуда је пословица: „где је слава, ту је Србин.“

Слава се како у краљевини Србији, тако и у Маћедонији зове разним именима, а то су све синоними за исти појам:

Слава. *Славу слави царе Костантине,
У пролеће честит данак Ђурђев* (Вук II, 89).

Светац. *Свеца слави српски цар Степане,
Свеца слави светог Аранђела* (Вук II, 93)

Крсно име. *О убава, лепа славо божја,
Свети Ђорђе, крсно име моје,
Опрости ме тамнице проклете* (Вук II, 97)

Служба. *Службу служи славни кнез Лазаре
У Крушевцу шанцу шареноме,
Службу служи светог Амисија* (Вук II, 198)

Свети. *Сву господу зове на светого* (Вук II, 198).

Јастребов је забележио иста имена и у Стар. Србији и Маћедонији: *Крсно име, слава, свети или дан светого*. (Обичаји и пјесме турецкихъ Сербовъ стр. 1).

Слава је можда најстарији српски обичај, који достиже до времена кад су Срби прешли у хришћанство. Слава је Србину највећи и најсветији празник и

ма како сиромаш био, труди се да га што достојније проведе. Она се тако уживела у српски народ, да ју је одржао кроз хиљаду година, проводећи је кроз најљуће беде које га пратише; њој не могоше наудити ништа, ни грчке владике, а у најновије доба узалуд се труди бугарска пропаганда да докаже народу, да је слава обичај, који се противи религији хришћанској, пошто није њоме санкционисан; народ никако не напушта ово обележје своје народности, већ га држи у свој целини његовој, онако како српски ваља и требује.

Обреди и церемоније које прате славу у Србији истоветни су у Македонији. Кољиво, свећа, зејтин и вино, сечење колача, појање у славу и здравље, све је исто. Узмемо нпр. само песме при слави у Македонији које је забележио Јастребов, па ћемо читајући их замислити да смо у сред Шумадије:

У чије се здравље вино пије
Све му здраво и весело било!
Родило му пшеница и вино!
А по кући сва мушка дечица
И по трлу све близни јагањци
И у брдо винова лозица
И по пољу класата пшеница.

или:

Овакоме делији
Чабар вина мало је!
Овакоме јунаку
Сам кадија коња кове.

или:

Попиј, брале, све чисто,
Помогла ти Пречиста!
И сам Господ Бог!
И сам свети (име свеца).
Удри чашу у чело,
Нек ти ј' срце весело!
Кој' ми пије у славу Божју,
Помогла му слава Божја!
И сам Господ Бог
И сам свети Никола.

или:

Домаћине, добро смо ти дошли.
Добри гости у добро те нашли!
Несмо дошли тебе да гледамо,
Но смо дошли вино да пијемо.
Домаћице, донеси нам рибе,
Да не рипеш бесна око куће. (Јастребов 13 и 14).

Свечи се у Македонији славе исти, који и у Шумадији: Св. Илија (20. Јул), Св. Пантелија (27. Јул), Велика Госпођа (15. Авг.), Св. Параскева (14. Окт.), Св. Лука (18. Окт.), Митров-дан (26. Окт.), Ђурђиц (3. Нов.), Св. Аранђел (8. Нов.), Св. Мрата (управо српски краљ Стефан Дечански, а по римском календару св. Мартин), (11. Нов.), Ваведење (21. Нов.), Св. Андреја (30. Нов.), Св. Варвара (4. Дец.), Св. Никола (6. Дец.), Св. Спиридон (12. Дец.), Св. Стеван (27. Дец.), Св. Василије (1. Јан.), Св. Јован Крститељ (7. Јан.), Св. Атанасије (18. Јан.), Св. Тодор (субота прве недеље великог поста), Св. Лазар (Лазарева субота), Ђурђев-дан (23. Апр.), (Јастребов стр. 4).

Сем славе држи се и преслава, исто онако као у нас.

Поред славе, српског обичаја, има још обичаја у Македонији само српских и истоветних са истим обичајима у краљевини, а то су: коледа, додоле, лазарице, при вршењу којих певају се исте песме које и у Србији. За тим српски обичаји у Македонији су: моба, прекада, побратимство и сила ситнијих.

И из овог се види, да су и обичаји узана веза између становника Старе Србије и Македоније с једне и северних Срба с друге стране. Бугари не знају ни за славу, ни за преславу, ни за додолу, ни за лазарицу, ни коледу, нити мобу, ни за побратимство, и кад би у Македонији заиста били Бугари, питање је, како бисмо онда тумачили то, што у њих нема никаквих бугарских, већ су све са свим чисти српски обичаји, које тамошњи српски народ тако држи, да им се ни у чему не може наудити, будући веран својој пословици: *боље је да село ушине, но у селу адет*; а Богу хвала још су живи и село и адет.

НАРОДНА ПОЈЕЗИЈА.

Онда Милош поче да попева,
А красну је песму започео,
Од сви наши бољи и старији,
Како ј' који држ'о краљевину
По честитој по Маћедонији,
Како себе има задужбину.

(Срп. нар. песма Вук II. 216).

А шта тек да кажемо о народној појезији, која најочитије говори у прилог српског живља у Старој Србији и Маћедонији?

Цео свет говори о српској народној појезији; бугарску појезију нико не познаје, па ни они сами. Гете, песничка величина првог реда, учио је српски језик ради српских народних песама, није само он, који је знао за лепоту српске појезије, српске се песме преводе на све европске језике као најлепше цвеће Балканског полуострва, упоредо са творевинама класичког Омира, Илијадом и Одисијом. Појезија је најмоћније српско оруђе, које му цео свет признаје. Бугари тога мирисног цвећа немају, јер за појезију ваља имати духа, а какав је дух онде, где се подлеже првим невољама; ваља имати полета, а какав је полет у вековима мирно трпљеном ропству и чекању на туђу крв; ваља имати карактера, а какав је карактер онде, где се отимље туђе, српско и пред Богом и пред људима; ваља имати језика, а какав је језик онде, где се ни најпростије мисли не могу лепо и без натегања да искажу, то ли потенцирани осећаји потенцираним језиком? Српски се језик потенцира до кулминације, кад онако величанствено износи жалост за падом, славом, величином и прошлосту, кад буди наду, челичи карактер, спрема будућност, гаји песмом омладину. Српске гусле никад не умукоше, већ лише песму за песмом; Бугари гусала не познају.

Па при свем том, што немају песама, немају појезије, Бугари се не застидеше, кад изнесоше пред свет благо нашега народа из Маћедоније, па чак и из Старе Србије, средишта Српства, називајући га: „Български народни пѣсни“ или „Български народни умотворения, и ако видесмо, да језик тих „умотворения“ није бугарски, већ српски, са свима српским особинама. У тим су песмама исте тежње, исти осећаји, исти јунаци и догађаји, који и у зборницима песама Вука Караџића, који не имађаше прилике да пропутује Маћедонију и Стару Србију и

да из њих покупи српско народно благо, оним начином којим само он уме; али је ипак у *Додатку* свом рекао, да песме које Бугари певају *јесу побугарене српске песме*. (Додатак. 15. 25).

Српска народна појезија престаје онде, где и Срби, на Осми, тамо, где је народни појам сам повукао етнографску границу. «Чим ову границу пређете, вели Бдин, ви опажате, да је песнички дух са свим клонуо, као преломљена гранчица нежне биљке. Што идете даље, то га све више нестаје. Најзад примећујете да га је нестало; појезије више нема. (Истор. Бугаризма 197.).

А шта је предмет појезије у Маћедонаца? Исто што и у Херцеговаца, и у њима се опевају српски јунаци и српске војводе:

Ушче има три *војводи српски*,

А четврто Марко од Прилипа, — вели песма из Маћедоније. Марко Краљевић, најомиљенији јунак наших народних песама, најомиљенији је јунак и маћедонске појезије. Јест, али Марко је био Бугарин, веле Бугари. Онда како је то, да га чува успомена српске појезије као српска јунака; бугарска о њему не зна ништа? И Бугаре није срамота, и остану живи од стида, кад то реку. Маћедонци га зову и *Краљ Марко*; Бугари не знају за краља, они не познају те речи, они знају само за кнеза и цара. Наши га споменици бележе са оцем овако: «*кратъ Вѣлѣшинъ и сѣнь њего кратъ Мѣрко*» (Monumenta serbica 172). Вукашин је отправљао јавне послове на двору српског цара Душана „*сѣн крѣшѣон азъ Вѣлѣшинъ ѣписѣхъ и дахъ ѣмше речеѣомъ вѣлѣтеломъ рѣсѣио и заповѣдио господина цара Стефана*» (Monumenta serbica 130). Вукашин је био краљ у српским земљама, а краљ Марко је његов наследник, кога је појезија његовог народа онако увенчала, која зна да и:

Славу слави Краљевићу Марко,

Славу слави светогѣ Ђурђија;

У Марка су многе узванице:

Двјеста попа, триста калуђера

И дванаест *српскијех* владика

Бугари немају славе.

Песме маћедонске, које говоре о делима Краљевића Марка, опевају иста дела, која опевају и песме из Херцеговине.

За тим предмети су појезије маћедонске и други српски јунаци: Немањићи, Цар Стефан, Љутица Богдан, Старина Новак, Тодор од Сталаћа, Краљ Вукашин и браћа му Мрњавчевићи, Смиљанин Илија.

Прославља се грађење задужбина, онако исто као и у српским нар. песмама. Српска песма вели:

Што бијаху Немањићи стари,

Цароваше, па и преминуше,

Не трпаше на гомиле благо,

Но градише с њиме задужбине,
Саградише многе манастире (Вук II, 199).

македонска:

Кад је било време Неманића,
Градили су многе задужбине,
Многе цркве, па и манастире. (Јастр. 239)

Тежња за слободом, изнесена у песмама, окренута је на српске јунаке. Па и у најновије доба, тај је народ гледао у Србији узданицу своју. Качановски је забележио овакву песму из села Бабе, у округу трнском:

Виче вила с Авале планине,
Вама Турци, у глави ви било,
Обметну се една црна тига
И обметну половин Шумадију,
И обметну јужичку нају;
Стара Влашка њему поручује:
„Бре не бој се, Цоко од Тополе.”

Другу овакву забележио је Верковић:

Доста сме јели печени јагњаци,
Доста сме пили то рујно вино,
Развијај барјак, ти Милош војвода. (Овде се разуме Милош

Обреновић).

Јуначки Хајдук Вељко такође није остао неопеван од народа ван границе данашње Краљевине.

И поред свега овога Бугари се нису стидели, да те песме бугарским назову!

Наше јуначке песме имају својих паралела у јуначким песмама Македонаца, што показује, да је под истим осећајима постала иста ствар, или је на једном месту створена, па се раширила по целом српском народу. Нпр. „Болани Дојчин” (Вук II, 460) и „Больной Дойчинъ и Аранъ” (Јастребов 60) певају исту ствар истим начином и скоро истим стиховима. „Женидба Вукашинова (Вук II, 104.) и „Момчила војвода его жена и король Вукашинъ” (Јастр. 70.). Качановски је забележио песму у којој се пева зидање Скадра, која је истоветна са песмом „Зидање Скадра у Вука (II, 115.). У Вука се почиње:

Град градила три брата рођена,
До три брата три Мрњавчевића:
Једно беше Вукашине краље,
Друго беше Угљеша војвода,
Треће беше Мрњавчевић Гојко.

У Качановског:

Град градили три брата рођени,
Једно беше крале Вукашино,

Друго беше Углеша војвода,
Тречи беше Гојковиче младо.

«Смрт војводе Пријезде» (Вук II, 502) и «Падање града Сталаћа» (Период
Спис. 1883 стр. 104). Песме о Краљевићу Марку и да не спомињемо.

И опште карактерне особине, које прате српске народне песме у збирци
Вуковој, прате и песме Маћедонаца, као што су почеци:

У Вука:

Мили Боже! чуда великога!
Или грми ил' се земља тресе
Ил' удара море у брегове? (Вук II I)

Или грми ил' се земља тресе?
Нити грми нит' се земља тресе.
Већ пуцају на граду топови,
На тврдоме граду Варадину,
Шендук чини Вуча генерале,
Јер је Вуча шићар задобио,
Три војводе српске уватио (Вук II 245)

У Јастребова:

Или тотнет ил' се земља тресет
Ил' таласи по море фрљајет (87)

Фала Богу, фала јединоме,
Да ли грми, да л' се земља тресе;
Нити грми нит' се земља тресе,
Шендук чини царе Сулејмане,
Заробио лепога Стефана (207)

Вино пије Краљевићу Марко (II. 438).
Вино пију до два побратима (II. 81).
Вино пије тридест капетана (II. 348).

У Јастребова:

Вино пије Краљевићу Марко (253).
Вино пијет два брата рођена (264).
Вино пију тридесет другара (322).

У Вука:

Седе Марко да вечера с мајком (II. 330).

У Јастребова:

Стаде Марко да вечера с мајком (244).

У Вука:

Вала Богу, вала јединоме (П. 255).

У Јастребова:

Фала Богу, фала јединоме. (Овако се у Јастребова почињу песме на стр. 151, 202, 203, 205, 207, 237, 259, 270, 277, 315, 358, 395).

Карактерна је особина српске песме и у замени првога падежа петим: „Ал' беседи Краљевићу Марко" место, „Ал' беседи Краљевић Марко," иста особина влада и у песмама Маћедоније и Шоплука:

Вино пије Краљевићу Марко (Вук П. 438).

Вино пије Краљевићу Марко (Јастреб. 255).

Књигу пише царе Сулејмане (Јастреб. 288).

Писмо пише царе Сулемане (Период. сп. 1883. 104).

Одговара Љутица Богдане (Пер. сп. XXI, XXII).

Песма, из које је последњи стих, много је дотеривана, па је ипак одржала ову особину.

Српска појезија не познаје бугарског члана. Узмемо за пример једну песму Шопова, коју су Бугари штампали у својим „Периодичким списанијама" књ. XIII. 1885. под насловом „Български народни умотворения." Ова песма сваки својим редом показује сربизам: ја сам, место азъ самъ; ја врни се не гони ме, место, ја се врни не ме гони; добра коња, Рабру проговори, итд. и што је најкарактеристичније, у целој песми нема баш ни једног примера члановања, и ако Шопов вели: „члан је карактеристична прта, која спаја маћедонско и бугарско наречје, а члан је у српском непознат," јест, али и ова песма из Шоплука не познаје члана. У Етропољу такође има флексије: али (хали) 3. падеж; Ђорђе, место бугар. Георгиј; за тим:

Паун *Неди* каже:

Натуљи се, *Недо*,

Пауну под крило —

С. М. Протић, у својој књизи о Маћедонији и Маћедонцима, ево шта је нашао у преко 150 песама из три различна краја из Разлога, из Дабра и из Сирничке и Средске области: „У 27 песама, које Вук саопштава у Додатку и које имају мало јаче од 340 стихова, члан долази свега 25 пута. Још је значајно, да је већина ових случајева, где члан долази, само код ове две речи: твој, твоја, твоје и као (кату). У 27 песама из Дабра, које се обично и врло често певају, члан тѣ, та, то долази 16 пута, члан нѣ, на, но 2 пут, а члан вѣ, ва, во 15 пута. У 94 песме опет из Дабра, које се певају о свадбама, члан долази свега 48 пута, и то члан тѣ, та, то 31 пут; члан нѣ, на, но 10 пута и члан вѣ, ва, во, 7 пута. Вредно је забележити још, да поједине речи долазе и са и без члана тѣ, та, то, као: први, втори, трећи, реч ливађе и село. У 8 песама из Средске области, од којих је свака од по 100 стихова, нисам нашао никакав члан ни један пут. У преко 150 песама дакле, које имају у најмању руку око 2600 стихова, члан свега

долази 106 пута, па и то не пада све на карактеристичан бугарски члан *тѣ, та, то*, већ 34 случаја долазе на македонске чланове *нѣ, на, но* и *вѣ, ва, во*, а само 72 случаја на *тѣ, та, то*. Да ли се и колико *нѣ, на, но*, и *вѣ, ва, во* могу рачунати у опште као чланови — то нека пресуде стручњаци» (стр. 58, 59).

Па кад је Јастребов у своме зборнику изнео ствар онако, као што је, имао је да претрпи „жестоку“ критику бугарског чувеног „адвоката“ М. Дринова (Извѣстия за 1887. год. бр. 1, 7, 8), што може само показати, да бугарски пријатељи не желе, да се износи права ствар, већ онако, како би ишло у њихову корист. Али права наука неће да чује за шовинизам и вољу појединаца, већ јој је смер да изнесе ствар у правој боји, па било то право Дринову или не, који, узгред буди речено, није ни видео Македоније, већ му је ауторитет Верковић, по коме он и пише своје студије, за кога као и за Раковскога вели одлични слависта Јагић, да би била оправдана жеља, да њихов пример не само не нађе последнике, но да и сами Бугари поправе оно, што су они покварили.

ЗАКЉУЧАК.

Докле су све дотерали Бугари у своме необузданоме шовинизму, који постаје већ и смешним, лако је увидети свакому, ко је ма и најмање посвећен у познавању балканских народа. Они као да сматрају, да се Балкан налази некуд у Аустралији па безочно тврде, да је њихово све, што год им се допадне. Дела Офејкова, Бендерова, Спаса Вацова, браће Миладиноваца, Верковића, Дринова и осталих њима подобних бугарских «књижевника» кипте у разноликим фалсификатима. И историја, и језик, и обичаји, и предања и споменици, све је ту извртнуто, све је ту тако представљено, како би само обманули учени свет на западу да је Стара Србија и Македонија бугарска. А да би им дело имало што потпунија успеха чак су најмили за новац и имена неколиких странаца, као што је и von der Mache, да им и они буду у њему помагачи, да им буду лажни сведоци пред Западом.

Ми се до сад на сва ова бугарска пустошовања нисмо обазирали. Српски народ пуних пет векова омеђава своје земље својом крвљу, па смо сматрали да је излишно да и поред тога доказујемо шта је све српско, и за што је српско. Али како увидесмо да су Бугари у последње време на жалост, успели да својим обманама занесу многе и многе, то ради обавештења непосвећених у ове ствари устајемо и овим на браник Српства. Из разматрања прошлости, језика, народних обичаја и појезије, што доведе учинисмо, да се јасно увидети да бугарске претензије на народност у Старој Србији и Македонији немају никаква ослонаца на истини. А далеко би нас одвело кад бисмо све тврдње њихових шовинистичких «књижевника» претресали, прегледали и изнели у свој њиховој наготи пред учени свет. Надамо се да после наших и ако кратких, разматрања није ни потребно то износити, пошто се сваки мисаони читалац са руком на срцу мора с тим сложити, да се Бугари оном истом часношћу и данас служе, којом су се увек служили. Срби пак, доследни себи, ослањају се и даље, као и увек, на правду, пуни вере да се само, правдом побеђује.

Српски је народ ваљда имао један од најтежих удела у колу европске цивилизације; он бејаше у средњем веку камени бедем, који стојаше чврсто противу најезда са Истока; он бејаше тај, који је први и затресао османлиски престо, задајући му удар за ударом. Да, у неравној али величанственој борби српска држава најпосле подлеже, али остаде српски народ да са мачем у руци пуних

пет векова чува Европи миран развитак. Он никад није клонуо, никад није издао. Неуstrašљиви господар српски Деспот Ђурађ Бранковић, најтрагичнији јунак поезије приноси на жртву и пород свој и крв своју за свој народ, а тиме и за Запад, баш у оно доба кад се силна Византија сруши, кад паде Цариград. Али и те жртве беху узалудне, узалудно се Србија и после тога још бори шест крвавих година, најпосле пада, па ипак не изумири моћ нашег народног живота. На телу су зазвектали ропски ланци, али дух остаде слободан. И у мрачној поноћи, која паде над Балканом и прећаше целој Европи смрћу и разорењем не утихоше српске гусле, већ уз њих седи старац опеваше некадању српску славу и износаше узоре јунаштва и пожртвовања. И звуци са гусала стократно одјекиваху у српским срцима и српској свести, и грохот цеввердара осветом својом називаше да Србин још живи. Од далматинског Сења, орловога гнезда, па све до валовитог Искра, и од Солуна па све до Будима борише се српски ускоци против општег непријатеља; борише се из године у годину, из века у век; борише се смело и свесно. Србин је витез, гине ал се не предаје. Али та борба не донесе заслужену награду. Српска је слобода још у оковима и једино смо је сачували....

И данас Бугари устају да докажу да у Старој Србији и Македонији не живи српски народ. То је несравњива дрскост! Пет векова је Србин био Србином, животом је увек бранио своју народност и нађоше се Бугари да му наметну своје име. А како? Натурајући свој језик у школама, натерујући народ да се одрекне славе, говорећи да је то обичај противан хришћанству, скраћујући српско презиме од *ић* на *ов*, ништећи српске споменике, обмањујући Запад преко својих „књижевника“ и осталих најамника докле све Бугари живе и ко би још могао све набројити. Укратко: свима средствима, за која рачунају да им могу користити, без обзира на савест и част.

Али религија и човечност захтевају да се у деветнајстом веку ствари решавају онако како су. Ми се обраћамо ученом свету са свим оним што један народ чини народом: са историјом, језиком, обичајима и појезијом; то му износимо и на основу тога тражимо да се узму у оцену наши праведни захтеви. Ако ништа више бар је толико заслужно српски народ, народ који је својом мишицом штитио и заштитио Европу од разних напада са Истока. Док Бугари ропски повише главу пред освајачким оковима, Срби се борише и проливаше крв за своју народност и своју слободу на балканском полуострву, па с тога и имају првенствено право на остварење својих праведних захтева.

Најзад напомињемо да овим уједно и залажемо своју часну младалачку реч, да ћемо по примеру наших старих очајнички бранити сваку стоту српских земаља. Туђе не ћемо а своје не дамо! То нека знају непријатељи Српства. Пријатељима Српства пак довикујемо: ево вам руке да договорно и сложено радимо на бољој будућности.

На Видов-дан 1891.

